

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Філологічний факультет

Кафедра слов'янської філології

Завідувач кафедри

Людмила ПЕДЧЕНКО  
(підпис) (ініціали, прізвище)  
“ ” 2023 р.

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ДІТЯМ ПОЗА  
МОВНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ**

Кваліфікаційна робота  
студентки 2 курсу  
другого (магістерського) рівня  
вищої освіти  
спеціальності 035 «Філологія»  
спеціалізації 035.034  
«Слов'янські мови і літератури  
(переклад включно), перша –  
російська»  
освітньо-професійної програми  
«Слов'янська філологія,  
створення текстового контенту  
та креативне письмо»  
Самчук Ірини Миколаївни

Керівник  
Фільчук Тетяна Федорівна,  
канд. філол. наук,  
доцент закладу вищої освіти  
кафедри слов'янської філології

Оцінка  
за національною шкалою \_\_\_\_\_

Кількість балів: \_\_\_\_\_

Голова комісії

Ігор ЧОРНИЙ  
(підпис) (прізвище та ініціали)

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                 |           |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| ВСТУП.....                                                                                                                      | 3         |
| <b>Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ<br/>МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ<br/>ДІТЯМ ПОЗА МОВНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ.....</b> | <b>6</b>  |
| 1.1. Загальна характеристика методики викладання російської мови<br>як педагогічної науки.....                                  | 6         |
| 1.2. Принципи викладання російської мови.....                                                                                   | 7         |
| 1.3. Особливості викладання російської мови дітям-білінгвам.....                                                                | 9         |
| 1.4. Психологічні та вікові характеристики дітей<br>як фактори, що впливають на вивчення мови.....                              | 19        |
| 1.5. Особливості навчання мови дітей поза мовним середовищем.....                                                               | 23        |
| Висновки до розділу 1.....                                                                                                      | 25        |
| <b>Розділ 2. МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ВИКЛАДАННЯ<br/>РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ДІТЯМ ПОЗА МОВНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ.....</b>                            | <b>27</b> |
| 2.1. Зміст та компоненти навчання російської мови.....                                                                          | 27        |
| 2.2. Формування комунікативно-мовленнєвих навичок.....                                                                          | 31        |
| 2.2.1. Формування лексичних навичок.....                                                                                        | 32        |
| 2.2.2. Формування граматичних навичок.....                                                                                      | 36        |
| 2.2.3. Формування навичок спілкування.....                                                                                      | 38        |
| 2.3. Комплекс вправ, спрямованих на<br>формування й розвиток мовленнєвих навичок.....                                           | 41        |
| 2.3.1. Матеріали для навчання усного мовлення.<br>Аудіювання й говоріння.....                                                   | 41        |
| 2.3.2. Матеріали для навчання спілкування в письмовій формі.<br>Читання та письмо.....                                          | 52        |
| Висновки до розділу 2.....                                                                                                      | 58        |
| ВИСНОВКИ.....                                                                                                                   | 61        |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....                                                                                             | 64        |
| ДОДАТКИ.....                                                                                                                    | 67        |

## ВСТУП

Сучасна освітні теорії орієнтовані на пошук нових технологій, принципів, методів, прийомів і засобів навчання, які позитивно впливають на розвиток особистості, сприяють теоретичній та практичній підготовці учнів, зокрема білінгвальних дітей.

Тема дослідження «Методика викладання російської мови дітям поза мовним середовищем» стосується важливої проблеми сучасної освіти – забезпечення якісного навчання російської мови як другої рідної або іноземної дітям, що живуть у країнах, у яких російська мова не є домінуютьною. Такі діти зазвичай не мають достатньої мовної практики, мотивації для вивчення російської мови.

Процес навчання російської мови білінгвальних дітей, його структура, зміст, компоненти базуються на поєднанні традиційних й альтернативних підходів, принципів, методів і засобів навчання, які враховують особливості, потреби та інтереси білінгвів.

Методика навчання російської мови дітей-білінгвів поза мовним середовищем ґрунтується на напрацюваннях теорії навчання російської мови як іноземної та російської мови як рідної й враховує особливості іншої другої мови й культури в навчальному процесі.

**Актуальність** визначення ефективної методики та інструментів викладання російської мови дітям, які живуть поза мовним середовищем, зумовлена необхідністю збереження мовного й культурного різноманіття, підтримки міжнародного спілкування, а також потребами всебічного та гармонійного розвитку особистості.

**Новизна** дослідження полягає у розробці навчально-методичних матеріалів, які сприяють ефективному вивченню російської мови поза мовним середовищем.

**Об'єктом** дослідження є процес вивчення російської мови дітьми-білінгвами в умовах обмеженого мовного середовища.

**Предмет** дослідження – методи та прийоми навчання російської мови дітей-білінгвів.

**Мета** роботи полягає у визначенні ефективних методів та прийомів навчання білінгвальних дітей поза мовним середовищем та створенні на їх основі навчальних матеріалів з подальшим використанням на уроках російської мови.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- охарактеризувати методику викладання російської мови як педагогічну науку, принципи викладання, зміст і компоненти навчання;
- визначити особливості викладання та навчання російської мови дітей-білінгвів, які знаходяться поза мовним середовищем, психологічні та вікові характеристики дітей як фактори, що впливають на вивчення мови;
- запропонувати комплекс вправ, спрямованих на формування й розвиток мовних і мовленнєвих навичок білінгвальних дітей.

Дослідження спирається описовий, евристичний методи, які застосовуються для визначення ефективних підходів, принципів і прийомів викладання російської мови білінгвальним дітям.

Теоретико-методологічною основою роботи є праці педагогів, психологів і лінгвістів, присвячені особливостям функціонування російської мови в країнах з іншими домінуючими мовами (О. А. Земська, М. Я. Гловінська, Н. І. Голубева-Монаткіна та ін.); теоретичним і практичним засадам викладання російської мови дітям-білінгвам в іншомовному середовищі (А. Л. Бердичевський, С. Кроон, О. Д. Митрофанова, З. М. Никитенко, Є. Ю. Протасова, Є. А. Хамраєва, Г. В. Хруслов, Л. В. Шевченко та ін.); психолінгвістичним засадам викладання мови дітям дошкільного та шкільного віку (Л. С. Виготський, О. О. Леонтьєв, А. С. Маркосян, Є. І. Негневицька, О. М. Шахнарович та ін.).

Структура дослідження визначається його метою й завданнями. Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаної літератури,

завершується анотаціями. Загальний обсяг дослідження 67 сторінок та 3 сторінки списку використаної літератури (26 позицій).

# **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ДІТЯМ ПОЗА МОВНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ**

## **1.1. Загальна характеристика методики викладання російської мови як педагогічної науки**

Методика викладання російської мови є оптимальною системою свідомого керування діями вчителя під час навчання.

Методика викладання російської мови – це наука, яка досліджує цілі, зміст, методи, принципи та засоби навчання, а також способи навчання та виховання учнів.

Цілі навчання – це об’єктивне відображення мети навчання на конкретному етапі навчання. У межах однієї цілі можуть розв’язуватися різні завдання навчання. Зазвичай вони формулюються у вигляді переліку знань, навичок та вмінь. В рамках практичної цілі навчання вирішуються комунікативні завдання (володіння усною діалогічною та монологічною мовою, читання вголос і про себе адаптований і неадаптований текст без словника, написання переказів, творів, нотатків, есе, вміння робити адекватний переклад на другу рідну мову); лінгвістичні завдання (систематизація та поглиблення знань з теорії російської мови).

Об’єкт методики – закономірності навчання мови як засобу спілкування. Під час занять учні опановують мову як засіб спілкування та усвідомлюють систему її функціонування на основі знань, що були набуті.

Методика викладання російської мови є частиною дидактики (педагогіки навчання), підпорядковується їй. Викладання російської мови базується на єдиних дидактичних засадах, які реалізуються за допомогою загальнодидактичних принципів, таких як свідомість, наочність, стійкість, доступність, послідовність, активність, колективність, проблемність та розвивальне навчання.

Методика викладання російської мови пов'язана з педагогікою виховання.

Методика викладання російської мови також пов'язана з психологією, зокрема з психологією навчання й соціальною психологією. Психологія навчання досліджує закономірності формування тієї чи іншої людської діяльності: знань – системи орієнтирів, які допомагають людині успішно виконувати діяльність; навичок – найпростіших компонентів діяльності, які мають повністю автоматизований характер; умінь – повністю сформованих дій. Основні поняття психології навчання – знання, уміння та навички – широко використовуються в методиці. Методика також враховує висновки соціальної психології щодо мети навчання, форм роботи, диференційованого підходу до учнів, етапів навчальних дій, психологічних та вікових можливостей й особливостей засвоєння знань учнями [Выготский, 1983].

## **1.2. Принципи викладання російської мови**

Аспектність, комплексність та ситуативність – це три принципи, які повинні враховуватися та використовуватися у викладанні російської мови дітям-білігвам. Вони допомагають забезпечити ефективність навчального процесу та розвиток комунікативної компетентності учнів, до складу якої входить граматична компетентність – «здатність впізнавати лексичні, морфологічні, синтаксичні та фонологічні особливості мови та маніпулювати ними на рівні слів і речень», соціолінгвістична компетентність – «розуміння ролей учасників спілкування, інформації, якою вони обмінюються, і функцій їхньої взаємодії», компетенція висловлення – здатністю сприймати або конструювати надфразну єдність, компетентність мовленнєвої стратегії [Пассов, Кузовлева, 2010а, с. 74–75].

Аспектність означає, що навчання російської мови здійснюється з урахуванням різних аспектів мовленнєвої діяльності: лексичного, граматичного, фонетичного, стилістичного тощо. Це дозволяє формувати в учнів не лише знання про мову, а й уміння використовувати її в різних

ситуаціях спілкування. Мовленнєві аспекти охоплюють аудіювання (слухання), говоріння, читання та письмо.

При аспектному підході мовні явища різних рівнів (фонетичного, граматичного, лексичного, стилістичного) вивчаються окремо на спеціальних заняттях, але завжди супроводжуються засвоєнням навичок мовлення. Мовленнєва практика неможлива без використання мовних засобів.

Аспектне викладання – це викладання, під час якого формуються різні види мовних навичок на різних стадіях навчання. Ці навички можуть бути фонетичними, лексико-семантичними, граматичними. Розвиток їх зазвичай відбувається на заняттях з практики мовлення, які мають комплексний характер.

Комплексне викладання характеризується двома основними особливостями:

- 1) метою занять, яка полягає у формуванні комунікативно-мовних умінь на основі навичок різного типу;
- 2) взаємодією різних видів мовної діяльності в практичному навчанні [Балыхина, Харитонов, 2006].

В аспектному та комплексному підходах різні методичні критерії: в першому випадку – характер мовних навичок, які вивчаються на заняттях, в другому – різноманітні комунікативні завдання та відповідні комунікативно-мовленнєві вміння. Зауважмо, що викладання ніколи не буває повністю аспектним чи комплексним.

Ситуативність викладання російської мови базується на тому, що процес навчання враховує особливості, потреби та інтереси дітей. Ситуативність передбачає пов'язаність навчального матеріалу з життєвими ситуаціями, які знайомі дітям, а також з культурою та традиціями народу, до якого вони належать. Ситуативне навчання спрямоване на розвиток комунікативних та пізнавальних здібностей дітей, а не на механічне запам'ятовування правил, слів, конструкцій.



### 1.3. Особливості викладання російської мови дітям-білінгвам

Білінгвізм являє собою багатопланове явище, яке стало предметом вивчення різних наук, таких як психологія, соціологія, лінгвістика, психолінгвістика.

Дослідженнями теоретичних та практичних питань білінгвізму займалися Л. Блумфілд, У. Вайнрайх, Х. Мануель, А. Діболт, Ч. Осгуд, Л. Щерба, В. Аврорін, М. Толстой, Є. Верещагін, О. Жаборюк та І. Жаборюк, Н. Імедадзе, Л. Шевченко, А. Бердичевський, Є. Хамраєва та інші. На різних етапах розвитку лінгвістичної науки білінгвізм вивчався з різних точок зору, тому існують неоднорідні за змістом потрактування цього поняття. Науковці Л. Блумфілд, О. Ахманова, В. Аврорін та інші вважають, що білінгвізм – це «така двомовність, яка передбачає рівний або такий, що наближається до рівного, ступінь володіння як у мовленні, так і в процесі мислення двох мов» [Аврорин, 1975, с. 148]. У науковій літературі найбільш поширене визначення двомовності, подане Є. М. Верещагіним, який на підставі психологічних, соціальних і лінгвістичних досліджень білінгвізму виокремлює «первинну мовну систему», тобто «природну, рідну мову» [Балыхина, 2007, с. 7], й «вторинну мовну систему» та зазначає, що індивід, який використовує «в спілкуванні лише первинну мовну систему», – це монолігв, а людина, яка здатна вживати в різних ситуаціях спілкування дві мовні системи – первинну й вторинну (тобто носія «двох систем спілкування»), – білінгв. Поняття «білінгвізму передбачає обов'язкове використання двох мовних систем» [Верещагин, 2014, с. 19].

Загальновідомо, що в білінгвальному середовищі завжди домінує та мова, яка забезпечує соціальний успіх, тому основним вимірювачем білінгвізму є соціальний статус мови. Якщо соціальний статус першої (рідної) мови низький, то вона, як правило, забувається та заміщується іншою мовою.

Діти-білінгви, що виростають в середовищі, в якому функціонують дві мови, поділяються на кілька категорій:

1. Діти з інтернаціональних родин, де один з батьків є російськомовним.
2. Діти, які є носіями російської мови, але живуть у іншомовному середовищі.
3. Діти іммігрантів, які використовують російську мову тільки в сімейному колі, а в іншому соціальному середовищі (освітньому, культурному, інформаційному тощо) спілкуються мовою країни їхнього проживання.

Навчальна технологія вищезазначених категорій дітей-білінгвів ґрунтується на засадничих підходах, принципах, методах, прийомах, засобах методики викладання російської як другої рідної мови в умовах обмеженого мовного середовища.

Відомо, що білінгвізм має позитивний вплив на розвиток пам'яті дітей, на їхню здатність аналізувати, на інтелектуальну швидкість реакції, логіку та математичні навички. Діти-білінгви зазвичай навчаються краще й легше засвоюють абстрактні науки, літературу та інші іноземні мови. У них розвинута лінгвістична інтуїція та здатність швидко перемикатися з однієї мови на іншу. Одночасне вивчення двох мов у дитинстві надає людині «металінгвістичне розуміння» (здатність розпізнавати, аналізувати та використовувати різні мовні закономірності).

У навчанні російської мови дітей-білінгвів важливо враховувати, що вони мають одночасно опанувати дві мови, і нові явища та граматичні факти слід вводити індуктивним шляхом, передбачаючи їх подальше самостійне вивчення. Дедукція в навчанні білінгва важлива для осмислення та координації двох мов, порівняння мовно-культурних реалій. Проте треба мати на увазі, що дедуктивний метод може призвести до небажаних асоціацій і стати причиною інтерферентних помилок.

Під час навчання білінгвів треба використовувати методику, що враховує всі описані вище особливості [Никитенко, 2019].

Багато фахівців вважають, що рівень абстрактного мислення у двомовної дитини значно вищий, ніж у більшості їх одномовних однолітків. І саме через це повноцінний розвиток когнітивної сфери двомовної дитини передбачає

різнобічну роботу на уроках російської мови. У білінгвальному навчанні потрібно використовувати такі технології та методи, які, по-перше, зберігають індивідуальну унікальність особистості білінгва, його бікультурність, а по-друге, спрямовані на швидкий та максимальний розвиток когнітивних можливостей дітей.

Показником розвитку дитини є когнітивна сфера, яка включає увагу, зорове та слухове сприйняття, зорову й слухову пам'ять, асоціативне, просторове, логічне та творче мислення, аналітичні й синтетичні здібності, комбінаторні навички. Ця сфера використовується для аналізу й синтезу всіх нових вражень та даних. Чим більше вона розвинена, тим більше можливостей у дитини для засвоєння, аналізу та синтезу інформації, тим більше вона бачить і розуміє в навколишньому світі та в собі. Розвиток двомовної дитини безпосередньо пов'язаний із становленням її когнітивної сфери, оскільки в цьому процесі обидві мови дитини виступають у рівному порядку. Когнітивний розвиток передбачає розвиток всіх видів розумової діяльності, пам'яті, уяви та логіки.

Теорія когнітивного розвитку, розроблена філософом і психологом Ж. Піаже, вивчає ріст свідомості, тобто здатність більш точно відображати навколишній світ і виконувати різні логічні операції. У двомовної дитини та одномовної дитини спосіб сприйняття навколишнього світу виражається по-різному: двомовна дитина отримує інформацію про світ у ситуації постійного культурного діалогу, традицій та мов. Це збагачує її досвід і надає розуміння непередбачуваності подій у світі; одномовна дитина знаходиться в інших виховних традиціях, що також впливає на її сприйняття навколишнього світу.

Розвиток дитини повинен бути постійним, тому важливо «запустити» когнітивні механізми двомовної дитини через її першу мову. Першою мовою ми вважаємо ту, яка викликала емоційну реакцію дитини та лягла в основу її співпереживань. Щоб двомовна дитина стала успішною, їй потрібно навчитися швидко реагувати та знаходити рішення проблем.

Відомо, що рівень розвитку інтелекту в дітей можна визначити за їхньою здатністю використовувати абстрактні поняття в мові. У більшості дітей у віці

7–8 років абстрактне мислення вже частково сформувалося. Саме в цей час дитина набуває свій унікальний життєвий досвід, використовуючи російську мову як мову спілкування в сімейному колі. Тому в подальшому зусилля вчителя мають бути спрямовані не лише на збереження «першої» мови дитини як мови когнітивного розвитку, а й на показ усіх можливостей цієї мови, щоб кожна дитина могла продемонструвати результати засвоєння абстрактних понять та якості мисленнєвих процесів. У двомовних дітей легкість і швидкість засвоєння нових знань визначається внутрішньою організацією когнітивних психічних структур, їх розгалуженістю та диференціацією. Вважається, що рівень абстрактного мислення та інтелектуальної гнучкості двомовної дитини значно вищий, ніж рівень більшості її одномовних однолітків. Рівні когнітивності пов'язані з компонентами комунікативної компетенції та свідчать про вплив когнітивних процесів на її формування, оскільки повноцінне володіння рідною мовою забезпечує включення когнітивних механізмів, а друга мова зазвичай лише вдосконалює їх.

Для білінгва важливим є розвиток фонематичного слуху та мовної уваги.

Фонематичний слух – це вищий, систематизований слух, що дозволяє розрізняти й впізнавати фонемі рідної мови. Він є ключовим для білінгва. Фонематичний слух є частиною фізіологічного слуху, оскільки спрямований на порівняння та відповідність слухових звуків їхнім стандартним варіантам. Відмінність стандартного звучання в різних мовах є специфікою формування білінгвізму, тому розвиток фонематичного слуху є окремим завданням.

Фонематичне сприйняття – це психічні дії, спрямовані на виділення та розрізнення фонем, на визначення звукового складу слова. Саме тому на дошкільному та букварному етапі навчання дитини-білінгва потрібно приділяти велику увагу формуванню звуко-літерних відповідностей та звуковому моделюванню.

Фонематичний слух здійснює контроль за постійним потоком складів, а також забезпечує інші види психологічної активності дитини: сприймальну,

когнітивну, регулятивну тощо. Мовний слух є стимулом для формування правильної вимови.

Мовна увага – це спільна робота фонематичного та фонетичного слуху, що забезпечує не лише сприймання та оцінку чужої мови, але й контроль над власною мовою. Недосконала мовна увага є однією з причин мовних порушень в обох мовах [Бердичевский, 2019, с. 15].

Загальновідомо, що при відсутності систематичного навчання дітей-білінгвів може виникнути поступова втрата менш домінантної мови. В усному мовленні діти-білінгви часто поєднують слова двох мов, використовуючи слова-назви предметів (іменники) з однієї мови (наприклад, з російської) та назви дій (дієслова) з іншої мови (наприклад, з англійської). Це пов'язано з етапами формування мови: російські іменники були вивчені раніше, а дієслова були вивчені пізніше та на іншій мові (мові країни проживання). Достатньо часто діти неправильно інтонують речення та допускають помилки в закінченнях слів або взагалі «ковтають» їх. Це потребує систематичного виправлення в мовленні білінгвів.

Спостереження показують, що будь-яка дитина, а особливо дитина-білінгв, не вміє одразу правильно відтворювати мовні знаки, тому що одні мовні одиниці вивчаються раніше, а інші – пізніше. Чим простіше звучить слово, тим легше воно запам'ятовується дитиною. На початковому етапі вивчення мови важливу роль відіграє наступна комбінація факторів:

- імітація (відтворення) мовлення навколишніх (це означає, що у сімейному середовищі необхідно використовувати російську мову);
- сформованість системи функціональних (психофізіологічних) мовних механізмів (необхідно переконатися, що у дитини немає логопедичних проблем, і, якщо такі є, прийняти заходи для їх вирішення);
- умови, в яких знаходиться дитина (психологічне ставлення в сім'ї, уважне ставлення до дитини, повноцінне мовленнєве оточення, достатній контакт з дорослими).

Науковець Н. С. Жукова зазначає, що «якісний стрибок у розвитку мовлення дитини відбувається в момент з'явлення в неї можливості правильно будувати прості розповіді та змінювати слова за відмінками, числами, особами та часами» [Жукова, 2010, с. 82]. Зазвичай діти-білінгви вже в п'ять років можуть спілкуватися російською мовою між собою й з оточуючими, вживаючи в своєму мовленні структуру простого розповідного речення, а також деякі складні речення зі сполучниками *как и, а, но, потому что, чтобы, если*, використовуючи при цьому певні граматичні форми – родові, відмінкові, особові тощо.

Дослідник білінгвізму Н. В. Імедадзе стверджує, що коли дитина в системі «один із батьків – одна мова, другий із батьків – друга мова» оволодіває двома мовами до трьох років, вона проходить через дві стадії: спочатку дитина змішує обидві мови, а потім починає відокремлювати їх одну від одної. Вже приблизно у трирічному віці дитина починає чітко відокремлювати одну мову від іншої. В кінці третього року життя діти припиняють змішувати мови. Характерним показником активного мовленнєвого розвитку дітей на цьому етапі є поступове засвоєння ними граматичних категорій. У цей період можна виділити стадію «фізіологічного аграматизму», коли дитина використовує речення без відповідного граматичного оформлення їх складових – слів і словосполучень, наприклад, «*Мама, дай тину*» (Мама, дай машину). Зазвичай належний розвиток мовлення триває від кількох місяців до півроку. Однак, якщо білінгви залишаються на цьому етапі через те, що разом із синтетичною російською мовою вони використовують аналітичну мову, яка передбачає іншу граматичну логіку, то необхідно застосовувати додаткові заходи, такі як виділення форм відмінкових закінчень (повторювати багато разів: *Мы строим дом; Большой дом; В доме живет кошка* тощо) [Імедадзе, 1979].

Відомо, що в дошкільному віці у дітей спостерігаються різноманітні фонетичні порушення: багато звуків російської мови вони пропускають (взагалі не вимовляють), переставляють, замінюють більш простими за артикуляцією. Ці недоліки мовлення пояснюються віковою недосконалістю

артикуляційного апарату, а також недостатнім рівнем розвитку фонематичного сприйняття. Водночас характерним для цього періоду є впевнена репродукція дітьми інтонаційно-ритмічних, мелодичних контурів слів.

Дитина в чотири–п'ять років прагне до контактів, її приваблює можливість використовувати різні слова, тому вона постійно хоче знати, що означає те чи інше слово, і називає предмети різними мовами. У шість років вона активно використовує обидві мови в іграх з однолітками. Досвід, який набуває дитина, використовуючи одну мову, завжди відрізнятиметься від досвіду, який вона отримує, використовуючи іншу мову. Зазвичай дитина віддає перевагу використанню різних мов в різних ситуаціях. Наприклад, у навчальних ситуаціях, пов'язаних з технічними аспектами знань, вона буде віддавати перевагу мові школи, тобто мові країни проживання, а в ситуаціях, пов'язаних з виявленням почуттів і емоцій, – іншій мові. Емоції, пов'язані з однією мовою, завжди будуть відрізнятися від емоцій, пов'язаних з іншою. Дуже важливо ставити позитивну оцінку білінгвізму дитини, щоб володіння двома мовами сприймалося як необхідна й позитивна риса. Дитину слід хвалити за зусилля та підтримувати її [Бердичевский, 2019 с.34].

Навчання дітей складового читання російською мовою є дуже важливим завданням. Складове читання важливе саме для слов'янських мов. Його не можна пропонувати як єдиний метод навчання інших мов. Наприклад, у Франції та Італії використовується змішана система навчання читання, яка включає як глобальний (за словами), так і силабічний (тобто складовий) підхід. Це пов'язано з особливостями кожної мови та їхнім індексом синтетичності. Наприклад, будь-який слов'янин буде вимовляти своє ім'я по складах: «И-РИ-НА», тоді як англomовний спробує передати його літерами. Російська мова, як мова слов'янської групи, не може існувати без складового читання, оскільки в ній багато голосних звуків і літер – 6 голосних звуків і 10 голосних літер для їх позначення.

Під час навчання читання російською мовою треба пам'ятати, що рух очей при читанні відбувається горизонтально, оскільки ми читаємо слова, аналізуючи місце звуку. Якщо спробувати читати слова буквально або «глобально», то втрачаються не тільки закінчення, але й значення слова, слово не впізнається за звучанням, закінчення здаються незрозумілими. Це специфіка слов'янських мов, зокрема російської.

Навчати читати по складах необхідно для того, щоб діти краще оволоділи російською граматиною на початковому рівні (без використання правил). Річ у тім, що в російській мові (синтетичній мові) для з'єднання слів у реченні використовуються прийменники й закінчення. Закінчення мають важливу роль, наприклад, у визначенні відмінків. Тому важливо, щоб на початковому етапі навчання при ускладненні текстів слова були розділені на склади. В цьому випадку дитина краще запам'ятає закінчення, якщо буде акцентувати увагу на кожному складі. Чим складніший текст, тим більше різноманітних прикладів закінчень в ньому й тим краще діти оволодівають граматиною. Автоматизація механізму читання в подальшому призведе до читання цілими словами й динамічного читання, але цей процес завжди залишиться «горизонтальним» в російській мові, тобто аналітичним. Це є істотною відмінністю розвитку механізму читання в російській мові від навчання дітей читати іншими європейськими мовами [Бердичевский, 2019, с. 18].

Відомо, що кожна дитина починає активно оволодівати монологічною мовою приблизно від п'яти до шести років, оскільки до цього часу завершується процес фонематичного розвитку, і діти в основному вивчають морфологічну, граматичну й синтаксичну структуру своєї рідної мови. У випадку дитини-білінгва цей процес може трохи затягнутися, але його завершення відбувається практично в ті ж самі терміни й на обох мовах, якщо білінгвальна ситуація довкола була збалансованою. Вже в три–чотири роки дитина повинна вміти розповідати про те, що з нею відбувалося, що вона робила. Зазвичай її розповідь містить елементи опису й міркувань. Між чотирма й п'ятьма роками в дітей з'являється монолог-інструкція, тобто мова



починає використовуватися для організації спільної діяльності або планування власних дій, зазвичай це спостерігається під час гри. Дитина намагається переказати тексти наративного характеру, зміст мультфільмів і фільмів. Багато дітей самостійно складають свої казки або переказують казки, які вони чули. Це свідчить про те, що в уяві дитини-білінгва закріплені образи культури, і їх інтерпретація свідчить про наявність наміру спілкування та бажання його реалізувати.

У п'ять–шість років обов'язково потрібно працювати з білінгвальною дитиною додатково. Для навчання зв'язування самостійних речень в усному наративному тексті (за сюжетними малюнками) потрібно демонструвати порядок речень, який дозволить ілюструвати часові особливості дієслівних форм, використовувати лексичне повторення; просторові та часові прислівники (*там, потім*); сполучники (*и, а*); займенники та синоніми.

Згодом, ближче до семи років, у роботі з білінгвами особливого значення набуває мова як засіб запиту та передання інформації. Діти-білінгви поступово оволодівають навичками проведення бесід різної тематичної спрямованості, не тільки навчально-побутової, але й пов'язаної з життям відомих осіб, вивченням основ наук. Важливо пам'ятати, що не тільки усна мова є опорою для розвитку писемної, але під впливом писемної мови в дітей-білінгвів можуть сформуватися книжкові стилі усної форми літературної мови. Зміст роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей-білінгвів складається з навчання норм літературної мови, роботи з розширенням словникового запасу та граматичної структури мови учнів.

Труднощі навчання дітей російської мови за кордоном пов'язані з такими чинниками:

- кваліфікацією педагога. Вчитель у школі додаткової освіти зазвичай має філологічну освіту, яка передбачає викладання російської мови як рідної;
- відсутністю спеціалізованих підручників, орієнтованих на учнів-білінгвів;
- організацією навчання в різнорівневих групах.

Досить часто в мовних студіях (школах вихідного дня тощо) навчаються діти з різним рівнем володіння російською мовою. Одні мають дуже високий рівень продуктивного білінгвізму, а інші – низький. Саме тому для ефективного навчання потрібно використовувати диференційований підхід. Наприклад, можна об'єднувати учнів із репродуктивним та продуктивним рівнями білінгвізму в пари під час уроку. Достатньо часто в умовах різнорівневого класу виникає необхідність в реалізації колективних форм навчання. Така форма уроку ідеально підходить в описаних умовах. Перевагою цього виду роботи є також те, що вона значно збільшує обсяг мовленнєвої діяльності на уроках: попереднє обговорення відповідей один з одним допомагає дітям подолати страх допустити помилку, а це є найголовнішим у роботі з такими учнями [Шевченко, 2013].

На початковому етапі освіти особливе значення для білінгвальної дитини набуває засвоєння нею опорної системи знань з російської мови, а також опанування наступними метапредметними діями:

- мовленнєвими, до яких варто віднести навички свідомого читання та роботи з інформацією;
- комунікативними, необхідними для навчальної співпраці з учителем і однолітками.

Ще однією особливістю навчання білінгва є рівневий підхід до представлення запланованих результатів та інструментарію для їх оцінювання. Відповідно до цього підходу за точку відліку береться не «ідеальний зразок», а необхідний для становлення когнітивної сфери та перспективного розвитку реально досяжний більшістю учнів рівень навчальних результатів. Досягнення цього опорного рівня інтерпретується як безумовний навчальний успіх дитини. Оцінка індивідуальних навчальних результатів проводиться «методом додавання», при якому фіксуються досягнення опорного рівня та їх перевищення. Це дозволяє заохотити просування учнів, будувати індивідуальні траєкторії руху з урахуванням «зони найближчого розвитку».

Діагностика білінгва може бути проведена у формі постійного тестування, при цьому характер такого тестування не стільки контролюючий, скільки фіксує результати в динаміці. Так, наприклад, для виявлення позитивного приросту мовних навичок білінгва можна протягом двох-трьох місяців пропонувати комплексні психолінгвістичні тести. Це дозволить виявити динаміку процесу або відставання. Призначення такого тестування – психолінгвістична діагностика, яка ніяк не впливає на результати та оцінку дитини під час навчання.

#### **1.4. Психологічні та вікові характеристики дітей як фактори, що впливають на вивчення мови**

Психологічні та вікові особливості дітей мають важливе значення при вивченні російської мови поза мовним середовищем. Ці особливості впливають на методику викладання мови. Наведемо деякі ключові аспекти, які слід враховувати.

##### **1. Дошкільний вік (4–7 років):**

- діти найбільш сприйнятливі до вивчення російської мови в цьому віці;
- мовне навчання має бути пов'язане з іграми, піснями, рухливими вправами;
- основна мета – розвинути в дітей зацікавленість і позитивне ставлення до мови.

##### **2. Молодший та середній шкільний вік (7–11 років):**

- на цьому етапі діти навчаються широкого спектру предметів, зокрема російської мови;
- важливим є урізноманітнення навчання та використання цікавих текстів;
- ігрові методи і прийому сприяють вивченню мови, підтримують інтерес до навчання.

##### **3. Підлітковий вік (12–18 років):**

- діти в цьому віці проявляють більший інтерес до глибокого вивчення мови та мовних явищ;

- практичні вправи та використання реальних комунікативних ситуацій стають більш актуальними;

- переклад і аналіз текстів розвивають критичне мислення у дітей.

Кожний віковий етап вимагає індивідуального підходу та методики викладання, що враховує особливості розвитку та інтереси дітей. Дошкільники потребують гри та розваги, молодший шкільний вік – цікавих історій, підлітки – практичних навичок.

Розглянемо кожен вік докладніше.

Дошкільний вік (4–7 років) є дуже важливим для формування мовленнєвих навичок у дітей, особливо тих, які вивчають російську мову поза мовним середовищем. В цьому віці діти найбільш сприйнятливі до вивчення мови та можуть швидко набувати базових мовленнєвих навичок. Ось кілька ключових засад для успішного вивчення російської мови дошкільниками:

1) ігровий метод. Дошкільники найкраще навчаються через гру та розвагу. Важливо використовувати ігри, які сприяють вивченню мови, такі як мозаїки зі словами, пісні та рухливі вправи;

2) позитивне ставлення до мови. Вчителі та батьки повинні сприяти створенню позитивного ставлення до російської мови, зробити навчання цікавим;

3) зорова та слухова пам'ять. Дошкільники мають за пріоритетний канал сприйняття зорову та слухову пам'ять, тому важливо використовувати засоби наочності та аудіоматеріали у навчанні мови;

4) мультилінгвальність. Важливо створити сприятливу атмосферу для вивчення та засвоєння другої рідної мови дітьми-білінгвами в мультилінгвальному оточенні;

5) розвиток мови через комунікацію. Дошкільники вивчають мову через активне спілкування. Цьому сприяє створення навчальних мовленнєвих ситуацій;

б) відповідність розвитку. Треба пам'ятати, що кожна дитина унікальна. Не треба піддавати дітей надмірному тиску, треба враховувати їхні індивідуальні потреби, особливості та темп навчання.

Молодший та середній шкільний вік (7–11 років) – це період активного розвитку мовних і мовленнєвих навичок у дітей. Цей вік – ключовий для засвоєння граматики, лексики та формування й розвитку комунікативних навичок. Розглянемо основні моменти, що характерні для цього віку:

1) у дітей зростає інтерес до вивчення мови. Важливо підтримувати їхній мовний імпульс та стимулювати інтерес до мови;

2) діти 7–11 років оволодівають базовими граматичними структурами, розширюють свій словниковий запас. На цьому етапі доречно використовувати дидактичні ігри, завдання й вправи для закріплення лексичних і граматичних навичок;

3) у дітей потрібно розвивати навички читання та письма. На цьому етапі рекомендується читати тексти, інструкції та казки російською мовою разом з дітьми, а також спонукати дітей до написання коротких текстів;

4) дітей потрібно заохочувати до мовної комунікації. Під час навчання треба використовувати завдання, що стимулюють дітей спілкуватися російською мовою: вправи для розвитку діалогічного мовлення, рольові ігри;

5) у навчанні російської мови молодших школярів-білінгвів необхідно використовувати матеріали й завдання, що враховують їхні особливості та рівень володіння мовою;

6) створення розвиваючого мовного середовища вдома. Цьому сприяє читання книжок разом з батьками, перегляд мультфільмів, спілкування з російськомовними родичами або друзями;

7) кожна дитина унікальна, тож треба враховувати її індивідуальні особливості, потреби та темп навчання.

Підлітковий вік (12–18 років) – це період інтенсивного розвитку розумових, соціальних та мовних навичок у дітей. На цьому етапі важливо враховувати особливості підлітків та використовувати ефективні методи навчання

російської мови. Розглянемо фактори, що впливають на вивчення російської мови в підлітковому віці.

1. Соціальний аспект. Підлітки активно взаємодіють у соціумі, тож мовна практика та спілкування мають велике значення. Потрібно стимулювати їх до спілкування в російськомовних групах, форумах, чатах, сприяти їхній участі в різноманітних офлайн подіях та перебуванню у кемпах.

2. Глибше вивчення граматики й стилістики. У цьому віці діти вивчають і засвоюють більш складні граматичні структури та стильові особливості російської мови. Потрібно проводити уроки, спрямовані на вдосконалення писемного мовлення (створення текстів різних стилів і жанрів, написання переказів тощо).

3. Вивчення літератури. Підліткам цікаво вивчати російську літературу. Потрібно включати у навчальну програму твори класичних і сучасних авторів, що відповідають інтересам учнів. Діти повинні читати й аналізувати художні твори.

5. Активна комунікація. Необхідно заохочувати підлітків до активної мовної практики. Потрібно навчити дітей підтримувати та ініціювати діалоги російською мовою, вести дискусії, робити проєкти.

6. Мовна творчість. Важливим є стимулювання підлітків до творчого використання мови. Вони можуть створювати власні тексти, вірші, оповідання або навіть блоги російською мовою.

7. Самостійність. Підлітки стають більш самостійними в навчанні. Важливо схилити їх до самостійного вивчення російської мови через пошук матеріалів, прослуховування музики, перегляд фільмів.

8. Підтримка та мотивація. Створення позитивного середовища сприяє вивченню мови, розвитку мовних і мовленнєвих навичок, формування комунікативної компетентності.

Підлітковий вік – це критичний період для формування й удосконалення мовних і мовленнєвих навичок, тож ретельне та стимулююче вивчення російської мови допоможе підліткам досягти успіху в їхньому розвитку.

### **1.5. Особливості навчання мови дітей поза мовним середовищем**

У світовій практиці відомі різні моделі організації білінгвальної освіти, створені за певними схемами:

- акультураційні;
- ізолюючі;
- відкриті [Бердичевский, 2019, с. 22].

Акультураційна модель передбачає «вростання» етнічної меншини в домінувальне мовне середовище та основну (домінувальну) культуру. Зазвичай таке «вростання» базується на відмові від етнічної самоідентифікації. У цій моделі визначальними є замісні механізми: дітям пропонують школи перехідного типу (за три–шість місяців дітей переводять на мову основної освіти), підручники та дитячі книги для них завжди укладені двома мовами, або паралельно (переклад), або послідовно (фраза однією мовою змінюється фразою іншою мовою). Акультураційна модель добре себе зарекомендувала в країнах відкритої міграції, в яких іммігранти повністю адаптуються до соціальних, культурних, професійних норм, цінностей, способів поведінки нового соціуму й втрачають свою своєрідність. Однак ця модель є руйнівною в будь-якому поліетнічному суспільстві, оскільки позбавляє населення перспективи білінгвізму та бікультурності.

Модель ізоляції заснована на певній етнічній «ізоляції», компактному, відокремленому мешканні етносу, локалізації етносу в діаспорах, тому вона спрямована на соціальну дезінтеграцію. Прихильники такої моделі, які об'єднані мовним або конфесійним вподобаннями, висувають вимоги щодо домінування рідної мови й культури у вихованні та навчанні дітей, різко відносяться до інших форм навчання та особистісної взаємодії дітей. З'являються специфічні етнічні анклавні. Під час організації школи в такому анклаві повністю відтворюється модель навчання та виховання, прийнята в тій країні, звідки вони виїхали, без врахування специфіки мови країни проживання. Зазвичай у таких школах відсутні ідеї міжкультурної комунікації.

Відкрита модель ґрунтується на цілісності процесів виховання та навчання білінгвальної дитини, її інтеграції в усі сфери. У межах цієї моделі можливе навчання міжкультурної комунікації та полікультурна освіта. Вона стає запорукою відкритості освіти, плюралізму культур та партнерства.

Однак у разі, коли родина не має можливості самостійно вибирати модель організації навчання своєї білінгвальної дитини, особливу вагу набувають характеристики мовного середовища.

Мовне середовище визначається мовами, якими користуються люди в побутовому та соціальному спілкуванні. Створення мовного іммерсійного середовища є важливим елементом успішного навчання дітей-білінгвів російській мові.

Мовне іммерсійне середовище – це оточення, в якому російська мова стає пріоритетною для спілкування, навчання та повсякденного життя. Ось кілька ключових аспектів створення мовного іммерсійного середовища. По-перше, це спілкування російською мовою. Діти повинні мати можливість спілкуватися російською мовою з членами родини, товаришами й вчителями, знайомитися з іншими дітьми за допомогою російськомовних чатів, спільнот тощо. Якщо вдається досягти спілкування вдома між батьками та дітьми виключно російською мовою, то це є 90% успіху в утриманні набутих мовних і мовленнєвих навичок. По-друге, для створення мовного іммерсійного середовища важливо використовувати мовні ігри, навчальні комп'ютерні ігри, творчі завдання, які сприяють активному використанню мови. Наприклад, рольові ігри, драматичні вистави та мовні конкурси можуть залучити дітей до спілкування російською мовою. Дитячі книги, підручники російською мовою також сприяють навчанню, розвитку мовлення, але зазвичай самі діти, без активної стимуляції з боку батьків або викладачів не зацікавлені у їх використанні.

Отже, можна зробити висновок, що створення мовного іммерсійного середовища допомагає дітям вивчати російську мову в іншомовному середовищі, сприяє їх успішному навчанню.



Дуже важливим аспектом у вивченні мови є мотивація. Наявність мотивації є однією з ключових складових успіху в навчанні російській мові дітей, які виросли поза мовним середовищем. Для організації ефективного навчання вчителі та батьки мають сприяти створенню мотивації та зацікавленості у дітей.

У навчанні дуже важливо зробити акцент на практичному застосуванні мови. Важливо показати дітям, що російська мова може бути корисною для них у повсякденному житті. Наприклад, вони можуть дізнатися про можливості подорожей, культурні обміни, професійні можливості, які відкриваються завдяки володінню російською мовою. Треба створювати позитивний досвід. Вчителі та батьки повинні допомагати дітям досягати успіху в навчанні. Підтримка та позитивне підкріплення можуть підвищити самооцінку та інтерес до мови.

Мотивація й зацікавленість грають важливу роль у вивченні будь-якої мови. Створення стимулюючого та підтримуючого середовища сприяє успішному навчанню та розвитку мовлення.

### **Висновки до розділу 1**

Методика викладання російської мови дітям поза мовним середовищем є комплексною системою, яка враховує різні аспекти навчання, до яких належать цілі, зміст, методи, принципи, прийоми та засоби навчання. Методика викладання російської мови тісно пов'язана з лінгвістикою, педагогікою виховання, психологією навчання та соціальною психологією.

Методика викладання російської мови базується на таких принципах, як аспектність, комплексність та ситуативність, які забезпечують ефективність навчального процесу, впливають на формування, розвиток й удосконалення комунікативної компетентності учнів. Аспектність сприяє розвитку мовних навичок, комплексність та ситуативність – комунікативно-мовленнєвих і пізнавальних.

Білінгвізм – це вживання індивідуюмом двох мовних систем, які він застосовує відповідно до певних комунікативних ситуацій.

При одночасному вивченню двох мов дитина розпізнає, аналізує, зіставляє й використовує різні мовні закономірності.

Важливими складовими навчання дітей-білінгвів є розвиток фонематичного слуху та мовної уваги, принцип складового читання.

У навчанні російської мови дітей-білінгвів добір мовного та мовленнєвого матеріалу має бути впорядкованим і подаватися передусім індуктивним шляхом. Це дає змогу закласти основи правильної звуковимови, граматики, активізує мовленнєво-мисленнєву діяльність учнів. Дедуктивний метод викладання є важливим для осмислення та координації двох мов, порівняння мовно-культурних реалій.

Дитина-білінгв проходить декілька етапів мовного розвитку:

- розповідь про свої дії;
- поява монолог-інструкції для організації спільної діяльності або планування власних дій;
- використання мови як засобу запиту та передання інформації.

При розробці методів, способів, прийомів навчання необхідно враховувати вікові особливості учнів, їхні здібності, спосіб мислення.

На формування й розвиток комунікативної компетенції білінгвальних учнів впливають когнітивні, емоційні, лінгвістичні чинники.

Існують різні моделі організації білінгвальної освіти: акультураційна, ізолююча, відкрита. Вибір моделі освіти залежить від соціокультурного середовища та цілей батьків і дітей. Найбільш продуктивною моделлю білінгвальної освіти є відкрита модель, яка сприяє міжкультурній комунікації та полікультурному вихованню. При неможливості вибору моделі організації освіти дитини-білінгва, необхідно створити мовне імерсійне середовище, яке допоможе дітям у вивченні російської мови в іншомовному середовищі.

## **РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ДІТЯМ ПОЗА МОВНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ**

### **2.1. Зміст та компоненти навчання російської мови**

Зміст навчання містить предметні, процесуальні аспекти, а також емоційно-оцінковий досвід учасників навчального процесу [Бим, 2007; Гальскова, 2003].

До змісту предметної складової належать:

- сфери спілкування, теми, проблеми тощо;
- ситуації усного й письмового спілкування;
- мовленнєві завдання, які необхідно вирішувати в процесі усного й письмового висловлювання, і завдання, які розв'язуються під час аудіювання й читання (повне розуміння, розуміння основного змісту, пошук цікавої або необхідної інформації);
- мовний матеріал (мовні одиниці) і мовленнєвий матеріал (одиниці мовлення) від мовних зразків до тексту;
- мовленнєві дії з вказаними вище одиницями для вирішення навчально-пізнавальних і мовленнєвих завдань під час аудіювання, говоріння, читання та письма.

Предметна складова змісту (про що говорити, читати, писати, слухати) відображає типові сфери спілкування для кожної вікової групи: соціально-побутову, навчальну, соціокультурну та гру в контексті місця проживання й країни імміграції. Сфери спілкування являють собою набір тем, які становлять предмет розмови у відповідних сферах соціальної взаємодії. Вибір тем визначається ситуаціями спілкування, які можуть бути як однотемними (наприклад, у соціально-побутовій сфері – покупка подарунка в магазині, покупка продуктів), так і багатотемними (наприклад, у соціокультурній сфері – розмова на дні народження, в гостях тощо).

Тематика й ситуації спілкування, на основі яких будується усне і писемне мовлення дітей, повинні, по-перше, відповідати інтересам і можливостям

дітей, їхнім потребам, а по-друге, бути особистісно важливими й створювати умови для виявлення творчої активності й самостійності.

На першому етапі початкового рівня доречним є використання антропологічного принципу відбору тематичного змісту. Згідно з цим принципом, вибір теми відбувається на основі сфер інтересів 6- і 7-річних учнів, що репрезентують їхні уявлення про світ і можуть бути сформульовані так:

1. «Мої скарби» – дитина виявляє потребу в колекціонуванні різних предметів (листівок, ляльок, каменів, моделей автомобілів, моделей літаків, значків тощо) та їх обмінюванні.

2. «Я дбаю про тебе» – дитина виявляє схильність до догляду за кимось (молодшим братом, сестрою, домашнім улюбленцем) або чимось (домашньою рослиною, квіткою у дворі), турботи про когось (рідних, друзів або подруг) або про щось.

3. «Я теж можу це зробити» – дитина виявляє схильність до досліджень та відкриттів.

4. «У мене багато справ» – дитина моделює світ представників певної професії та різні сфери діяльності.

5. «Я, ти й інші» – дитина здобуває досвід соціальних контактів під час взаємодії як з друзями, так і з однолітками – носіями мови [Гальскова, 2003, с. 192].

У межах кожної сфери інтересів відбираються теми, які дійсно є надзвичайно важливими для дітей 6–7 років і сприяють їх особистісному розвитку. Наприклад, розділ «Мої скарби» може включати такі теми, як «Таємниці каменів» або «Дари моря», розділ «Я піклуюсь про тебе» – теми «Спокійної ночі, кошени» або «Дивовижний світ акваріуму», розділ «Я будує свій дім» – теми «Мій незвичайний будинок», «Будинок моєї мрії», «Я живу разом з іншими» тощо.

Вибір тем відповідно до антропологічного принципу актуальний тим, що передбачає формулювання тем з точки зору особистості самого учня, а саме з

трьох позицій: його погляду на себе, погляду на себе й на оточуючих, погляду на світ. У такому разі теми набувають міжкультурного характеру, що, безперечно, сприяє досягненню стратегічної мети початкової мовної освіти.

Антропологічний підхід до визначення предметного змісту та його конструювання є найбільш перспективним. Цей підхід орієнтований на комунікативно-пізнавальні інтереси школярів, відображає реальні потреби та умови використання мови як засобу спілкування та взаєморозуміння між людьми і, найголовніше, максимально наближений до умов та цілей реального застосування російської мови учнями цього віку.

У цьому контексті орієнтація на сфери інтересів школяра під час вибору предметного змісту заняття суттєво вплине на мотиваційну сферу його особистості, стимулюватиме постійне вдосконалення його знань і навичок, заохочуватиме учня до їх практичного застосування. Використання антропологічного принципу дозволяє враховувати всю різноманітність функцій, які виконує людина в житті. Наприклад, для учня, який починає вивчати російську мову в 1-му і 2-му класах, ця мова може бути засобом:

- задоволення потреб учня – «Я хочу» (Я хочу співати пісні російською мовою);
- регулювання поведінки самого учня та його партнера по спілкуванню – «Роби так, як я кажу»;
- ставлення до себе та до оточуючих людей – «Я і ти»;
- вираження власної індивідуальності, схожості з оточуючими та відмінностей від них – «Це я»;
- пізнання навколишньої дійсності (перш за все завдяки можливості задавати питання та отримувати на них відповідь) – «Чому?»;
- «побудови» власного світу – уявити його та розіграти – «Уяви собі»;
- повідомлення, передання певного змісту – «Я повинен розповісти тобі щось» [Гальскова, 2003, с. 192].

Основною компонентою навчання є текст, оскільки розгляд дій розуміння та набуття навичок мовлення вважається текстовою діяльністю. Розглянемо

три ключові вимоги до вибору текстів. По-перше, тексти мають бути цікавими. По-друге, вони повинні бути автентичними. Як відомо, автентичний текст відрізняється від навчального тексту, який створюється авторами посібників спеціально для навчальних цілей. Автентичний текст може підлягати адаптації (шляхом скорочення та компіляції – тоді він має назву «напіваавтентичний»), але без посягання на його автентичність. По-третє, тексти повинні бути цінними з пізнавальної точки зору, відображати справжні особливості життя та культури країни, мова якої вивчається, та відкривати учневі вікно в світ іншої культури.

До таких текстів можна віднести уривки з художньої літератури, казки, оповідання, вірші, листи, прагматичні тексти – список покупок (продукти, одяг для ляльок тощо), рецепти приготування страв, інструкції з виготовлення різних ручних виробів (наприклад, гірлянди чи маски до Нового року).

Формування навичок спілкування неможливе без знання мовних засобів (слів, граматичних явищ тощо), тому до змісту навчання включаються такі мовні знання:

- певний мінімум слів, граматичні форми та правила, за допомогою яких одиниці мови перетворюються на змістовні висловлювання;
- поняття, які мають різні значення в російській мові та мові країни, де живе дитина.

Також сюди включаються мовні навички, необхідні для успішного використання учнями всіх видів мовного матеріалу, обраного для першого, другого та третього ступенів навчання (фонетичного, лексичного і граматичного), а також вживання форм мовного етикету та мовних виразів, що виражають певні комунікативні наміри (здивування, заперечення) [Бердичевский, 2019, с. 47].

## **2.2. Формування комунікативно-мовленнєвих навичок**

Комунікативно-мовленнєві навички – це навички та вміння, пов’язані з використанням мови для спілкування, розуміння та передання інформації [Володимирова, 2001].

Основними комунікативно-мовленнєвими навичками є:

- говоріння. Ця навичка включає в себе вміння викладати свої думки усно. Вона передбачає правильну граматику, лексику, структуру тексту та здатність передати ідеї та думки зрозуміло й логічно;

- слухання. Ця навичка включає в себе здатність розуміти інших людей, коли вони говорять або читають. Вона передбачає уважне слухання, розрізнення звуків і вміння виокремлювати головне з вимови або тексту;

- читання. Ця навичка включає в себе здатність розуміти письмовий текст. Це може бути як читання для розваги, так і читання для здобуття інформації, передбаченої навчальним завданням;

- письмо. Формуванню та розвитку навички письма сприяють творчі завдання, направлені на створення різних текстів (наприклад, листів, есе тощо);

- вимова. Ця навичка включає в себе здатність вимовляти слова та фрази правильно й зрозуміло. Вона допомагає іншим людям розуміти доповідача під час усного спілкування;

- лексична. Ця навичка включає в себе знання та розуміння слів і фраз, а також їх правильне використання;

- граматична. Ця навичка передбачає знання правил мови та їх правильне застосування в говорінні й письмі [Володимирова, 2001].

Комунікативно-мовленнєві навички важливі для ефективного спілкування, навчання, розвитку і соціальної адаптації людини в суспільстві. Вони розвиваються протягом життя і можуть бути покращені через навчання та практику.

### 2.2.1. Формування лексичних навичок

При формуванні та розвитку лексичних навичок у дітей-білінгвів необхідно враховувати кілька факторів.

Насамперед слід зазначити, що запас слів у білінгвальних дітей може бути меншим, ніж у дітей, які володіють лише однією мовою. Тому необхідно активно працювати над поповненням словникового запасу, уточненням значень та сфер уживання слів. Важливо запам'ятовувати слова разом із типовим контекстом їх вживання, оскільки це ключ до правильного конструювання речень.

Білінгвальні діти вже володіють російською мовою на елементарному практичному рівні й вміють самостійно систематизувати правила та моделі на основі власного мовного досвіду, тому оптимальним шляхом вивчення мови для них є перехід від практичного використання мови до її осмислення, а потім знову до практики на новому рівні.

Щодо розвитку словника, то спостерігаються два явища: пасивний словник розвивається окремо, оскільки дитина засвоює кожне поняття лише один раз, а активний словник не диференціюється дитиною до набуття нею прагматичної комунікативної компетенції.

Основною метою роботи з лексикою є формування лексичних навичок. Лексична навичка – це автоматизована дія щодо вибору слів, відповідних змісту та нормам поєднання з іншими одиницями мови в продуктивному та рецептивному мовленні [Азимов, Щукин, 2009, с. 121]. Це означає, що навичка – це автоматичне використання слів у мовленні. Щоб застосувати лексичну одиницю в мовленні, потрібно пригадати її та поєднати з іншими лексичними одиницями згідно з мовними й культурними нормами, адекватними даній міжкультурній ситуації.

При цьому необхідно:

- працювати не над окремими словами, а над засвоєнням їх у контексті речення чи фрази на всіх етапах формування лексичної навички;



- приділяти особливу увагу поєднанню лексичних одиниць та вживанню їх у відповідних комунікативних ситуаціях;

- при роботі над словом включати всі аналізатори: зоровий, слуховий, руховий;

- дотримуватися послідовності вправ на кожному етапі формування лексичної навички.

Для формування навички володіння словом потрібно пройти сім етапів, які визначив Ю. І. Пассов:

- 1) сприйняття слова в процесі його функціонування в комунікативній ситуації;

- 2) свідоме сприйняття значення слова (семантизація);

- 3) імітація використання слова в комунікативній ситуації;

- 4) підставлення лексичних одиниць у мікротекст або мовний зразок;

- 5) відтворення (репродукція) – здатність називати предмет, дію, якість тощо в комунікативній ситуації;

- 6) комбінування – здатність поєднувати нове слово з іншими словами;

- 7) використання – самостійний вибір слова та його поєднання з іншими відповідно до комунікативної ситуації [Пассов, Кузовлева, 2010а].

Перші два етапи – це ознайомлення з лексикою в міжкультурній ситуації, а третій–сьомий – це етапи тренування та застосування слів [Бим, 1977].

Ознайомлення з лексикою включає наступні кроки:

- 1) сприйняття слова. Учні вперше чують слово в контексті. Наприклад, вчитель читає короткий текст, в якому зустрічаються нові слова. Під час читання вчитель виділяє ці слова й пояснює їхнє значення. Він може також порівнювати їх зі словами іншої (рідної) мови учнів;

- 2) оволодіння звуковим виглядом слова. Учні намагаються вимовити нові слова правильно. Вчитель може спочатку вимовляти слова сам, а потім просить учнів повторити їх індивідуально та групою;

- 3) оволодіння графічним виглядом слова. Учні вчаться правильно писати нові слова. Вчитель пише слово на дошці, одночасно вимовляючи його, а потім

просить учнів записати його у своїх зошитах або словничках. Після цього учні повинні прочитати написане слово.

Цей процес дозволяє учням не лише почути слово та вимовити його правильно, але й побачити, як воно пишеться. Важливо враховувати, що учні можуть сприймати інформацію по-різному, тому використання різних методів і підходів на кожному етапі сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню нових слів [Пассов, Кузовлева, 2010b]. Наприклад, вчитель створює невеликий текст, який містить від 5 до 8 фраз із новими лексичними одиницями. Це повинен бути реальний вислів з усіма ознаками усної мови. Потім вчитель вимовляє фрази по черзі, а учні записують їх. Зауважимо, цей запис відрізняється від диктанту. Він має наступні особливості:

- кожную фразу вимовляють лише один раз і не повторюють ні за яких обставин;
- якщо фраза довга й учні ще не можуть сприйняти її повністю, її можна розбити на дві частини, але лише за змістом, а не за обсягом, щоб отримати смислові синтагми;
- учні мають повторювати почуту фразу (синтагму) пошепки перед тим, як записати її. Це обов'язкова умова, без неї запропонований метод втрачає свої переваги;
- фрази вимовляються в нормальному, а не уповільненому темпі.

Після записування висловлювання воно проектується на екран, і протягом однієї хвилини учні звіряють свій запис з правильним. Цей метод є єдиним видом роботи, в якому задіяні всі чотири аналізатори: учень слухає фразу, вимовляє її, записує й читає.

Дослідження показали, що постійне записування мовного матеріалу на слух з одноразового представлення сприяє успішному формуванню багатьох важливих параметрів мовлення, а саме:

- правильній інтонаційній оформленості мовних висловів;
- збільшенню середньої довжини «автоматичного бігу», тобто сукупності слів, які вимовляються між двома паузами;

- покращенню смислового розчленування мовного висловлювання;
- збільшенню швидкості мовлення.

При введенні нової лексики важливо враховувати її зв'язок з граматиною: мати на увазі її граматичну характеристику та можливість поєднання з іншими одиницями. Під час освоєння кожного окремого слова зв'язок лексики з граматиною повинен бути постійним.

Процес ознайомлення зі словом можна представити так:

- 1) сприйняття слова (слухове або зорове) у ситуативному контексті, що складається з відомої лексики;
- 2) виділення його з контексту;
- 3) семантизація слова, яка враховує як історико-культурний контекст, так і загальнономовні значення;
- 4) виділення фонетичних та граматичних особливостей слова;
- 5) повторення слова групою учнів та індивідуально;
- 6) запис слова в контексті на слух з одноразового пред'явлення з подальшим візуальним підтвердженням.

У результаті знайомства з лексикою учні отримують знання не лише про лексичне значення слова, а й про особливості його використання, які включені до семантики слова. Знання завжди є складовою частиною дій (діяльності), без яких вони не можуть бути засвоєні, збережені та використанні. Тому лексика завжди вивчається у процесі виконання певних дій. У системі міжкультурної освіти головним елементом цієї діяльності на етапі ознайомлення є актуалізація уявлень та знань учнів щодо тих позамовних відомостей, які лягли в основу культурного компонента семантики вивчених слів у російській та другій рідній мовах.

Тренування лексичних навичок та їх автоматизація – це багаторазове усвідомлене виконання дій у навчальних комунікативних ситуаціях, з якими діти зустрічаються в країні проживання, і які в подальшому розвивають їхні навички в різних видах мовленнєвої діяльності, передусім в говорінні (усному діалозі), читанні, аудіюванні та письмі. Це сприяє не тільки запам'ятовуванню

лексики, але й поступовому, контрольованому перенесенню її в особистий досвід учнів, завдяки чому формуються лексичні міжкультурні мовленнєві навички (автоматизми). Для цього використовуються вправи, послідовність яких повинна відповідати етапам формування мовної навички: етапу імітації використання слова в міжкультурній ситуації, підстановки лексичних одиниць у мікротекст або мовленнєвий зразок і їхнього відтворення.

Лексику можна вважати засвоєною, якщо учні правильно використовують її при вирішенні різних комунікативних завдань у різноманітних ситуаціях.

Застосування лексики включає в себе комплекс свідомих дій учня, спрямованих на її використання в основних видах мовленнєвої діяльності в умовах, наближених до умов реального спілкування (розмова, читання й прослуховування тексту з метою отримання інформації, висловлення відношення до неї тощо). Дії застосування повинні бути пов'язані з природними комунікативними потребами учнів, їхніми інтересами та особистим досвідом. До цього відносяться такі комунікативні вправи, як самостійне складання діалогів на задану тему або відповідно до заданої ситуації, висловлювання в зв'язку з прослуханим або прочитаним текстом, переглянутим фільмом тощо.

Цікавим завданням для дітей на етапі застосування лексики може бути завдання, яке виконується за участі батьків, – організація спонтанного перекладу. Один із батьків, який є носієм мови країни проживання, просить дитину передати певну інформацію другому з батьків російською мовою.

Один із прийомів, спрямованих на збалансоване формування двомовного словника дитини, полягає в дублюванні книг двома мовами. У цьому випадку відбувається одночасне засвоєння книжкової лексики. Також можна дублювати фільми за допомогою субтитрів [Чиршева, 2012].

#### 2.2.2. Формування граматичних навичок

Психолог Л. С. Виготський зазначав, що дитина може володіти мовними навичками, але не знати про це, тобто не усвідомлювати. «Це виявляється в

тому, що вона володіє ними спонтанно, в певній ситуації, автоматично, тобто володіє ними тоді, коли ситуація <...> спонукає її <...>» [Выготский, 1999]. Це також стосується й граматичних навичок дитини. В школі дитина навчається «усвідомлювати, що вона робить, і, відповідно, діяти свідомо зі своїми власними навичками. Її навички перетворюються з несвідомого автоматичного плану в довільний, навмисний і свідомий план» [Выготский, 1999]. На думку О. М. Пешковського, завдання граматики полягає в оволодінні дитиною літературної мовою. Дослідник вважав, що треба провести в мовній свідомості дитини «гостру розрізняючу лінію між літературним і нелітературним, “правильним” і “неправильним”» [Пешковский, 1922].

При формуванні граматичних навичок важливо враховувати особливості білінгвальних дітей.

Навчання російської мови дітей-білінгвів вимагає специфічних підходів. Розглянемо їх.

1. При формуванні граматичних навичок у дітей-білінгвів треба звертати увагу на правильність написання закінчень, відмінювання слів іменних частин мови та дієвідмінювання. Потрібно використовувати всі відмінкові форми іменних частин мови, особові форми дієслова, форми ступенів порівняння прикметників.

2. Важливо пов'язувати навчання граматики й вивчення слів із реальними життєвими ситуаціями, які можуть зацікавити дітей. Це допомагає дітям краще розуміти й застосовувати отримані знання.

3. Запам'ятовування граматичних правил відбувається через систематичну роботу з ними. Діти повинні свідомо засвоїти граматичні правила, вивчити їх і вміти використовувати ці правила в різних ситуаціях.

4. Використання емоційно-оцінного компоненту. Вивчення граматичного матеріалу треба поєднувати з оцінками, емоціями, почуттями, переживаннями школярів, щоб викликати у них інтерес – «емоційне переживання задоволення

пізнавальної потреби» [Гузь, Фалько, 2012, с. 42] – до об'єкта засвоєння. Це призводить, зокрема, до розуміння сутності граматичних явищ.

5. Вплив домінувальної мови. Розуміння впливу домінувальної мови на навчання білінгвальних дітей є дуже важливим. Необхідно навчати дітей відповідно до особливостей кожної мови.

Такі підходи сприяють ефективному засвоєнню мови та підтримують розвиток білінгвальних навичок.

Робота над граматичним оформленням мовлення включає в себе такі етапи:

- ознайомлення та розуміння. Учні знайомляться з граматичним явищем, усвідомлюють його сутність, розуміють його значення, дізнаються про способи використання граматичного правила;
- практичне використання. Учні тренуються в практичному використанні граматичного матеріалу, практикуються у висловленні інформації, використовуючи граматичну модель у конкретних мовних ситуаціях. На цьому етапі доцільно задіяти рольові ігри, створювати діалоги тощо;
- застосування. Учні використовують граматичний матеріал у власному мовленні на репродуктивному рівні, з опорою на зразок, а також при створенні ситуаційних висловлювань;
- формування мовленнєвих навичок. Учні активно діють у комунікативних ситуаціях, вчаться виражати свої думки та спілкуватися з іншими, дотримуючись граматичних правил.

Все це дозволяє учням оволодівати граматичними навичками шляхом послідовного розвитку вмінь – від ознайомлення до активного використання в мовленні.

### 2.2.3. Формування навичок спілкування

Формування мовленнєвих навичок спілкування включає в себе різноманітні аспекти та вміння, пов'язані з різними видами мовленнєвої діяльності та мовними засобами комунікації. До цих аспектів відносяться:

- вміння ініціювати комунікацію: розуміння, коли і як можна розпочати спілкування з різними співрозмовниками в різноманітних ситуаціях;
- вміння підтримувати комунікацію: здатність слухати та розуміти співрозмовника, що часом набагато важливіше, ніж сама здатність говорити;
- вміння завершувати комунікацію: виходити з бесіди або завершувати спілкування відповідним чином;
- вміння створювати свою стратегію комунікації: здатність впливати на співрозмовника за допомогою аргументованого висловлювання своїх думок, своєї точки зору;
- вміння враховувати ситуаційні аспекти комунікації: реагувати на дії співрозмовників або зміни в настрої співрозмовника тощо;
- вміння передбачити результат висловлювання або репліки співрозмовника: здатність аналізувати можливий відгук на своє висловлення та підготуватися до нього;
- вміння розуміти висловлене з першого разу: здатність розуміти зміст повідомлення під час одноразового прослуховування;
- вміння розуміти висловлене при нормальному темпі мовлення;
- вміння поставити питання співрозмовнику або перепитати його для уточнення інформації;
- вміння використовувати різні мовленнєві жанри: інформаційні (представлення, повідомлення, пояснення тощо), діалогічні (бесіда, порада, комплімент тощо), етикетні (привітання, подяка, вибачення, заперечення тощо), оцінювальні (похвала, осуд тощо), імперативні (спонукання, бажання) [Голуб, 2020, с. 5–6];
- вміння говорити виразно (правильний тон мовлення, синтагматика, логічний наголос, інтонація, міміка та жести);
- вміння висловлюватися логічно та зв'язно передбачає послідовність викладання думок, фактів, суджень, поєднання речень, фраз певними засобами мови;

- вміння висловлюватися продуктивно (якість і кількість висловлюваних фактів, думок й інформації);
- вміння говорити з нормальною швидкістю мовлення;
- вміння переказувати те, що було прочитано або почуте, з урахуванням аудиторії та цілей комунікації;
- вміння передати власні спостереження або враження від побаченого;
- вміння дотримуватися мовленнєвого етикету.

Ці аспекти мовленнєвих навичок важливі для успішної комунікації та взаємодії з іншими людьми в різних ситуаціях. Формування цих навичок і розвиток цих вмінь сприяє покращенню комунікативних здібностей дітей [Пассов, Кузовлева, 2010ab].

До мовленнєвих навичок належать різноманітні аспекти комунікації, такі як говоріння та слухання, а також спілкування на різних рівнях – діалогічному, груповому й колективному.

Основними факторами, що впливають на успішне набуття мовленнєвих навичок, є: мотивація, партнерство (наявність співрозмовника), емоційне забарвлення (при спілкуванні людина не тільки передає інформацію, але й виражає свої почуття щодо теми та співрозмовника, тож потрібно навчити учнів використовувати інтонацію для вираження своїх емоцій та ставлення), ситуативна обумовленість (комунікація завжди залежить від конкретної ситуації, тому необхідно створювати реальні або уявні ситуації, щоб спонукати учнів до висловлювання своїх думок).

Важливо також розрізняти навчання діалогічного та монологічного мовлення та розвивати «спонтанне мовлення», яке не передбачає заздалегідь підготовлених форм і вмісту.

Отже, у процесі навчання російської мови дітей-білінгвів важливо враховувати особливості їхнього білінгвального середовища та вікові особливості. Вивчення мови повинно базуватися на комунікативних ситуаціях, що відповідають реальним потребам спілкування в країні проживання.



Під час розвитку комунікативних навичок слід враховувати, що комунікація включає в себе не тільки говоріння, а й аудіювання. Робота з учнями має сприяти формуванню культури мовлення.

### **2.3. Комплекс вправ, спрямованих на формування й розвиток мовленнєвих навичок**

#### **2.3.1. Матеріали для навчання усного мовлення. Аудіювання й говоріння**

Під час навчання російської мови необхідно враховувати такі особливості дітей-білінгвів, які знаходяться в іншому мовному середовищі.

1. Пам'ятати, що ці діти вивчають російську мову поза країною. Природні умови використання російської мови для цих дітей обмежені, зазвичай це сімейне чи міжсімейне спілкування. Основною мовою спілкування, соціалізації та освіти цих дітей є мова країни їхнього проживання.

2. На практичному рівні діти вже володіють російською мовою, тому їх шлях вивчення мови йде від практики до осмислення й знову до практики, але на новому рівні. Важливо сформувати в дитини емоційно-ціннісне ставлення до мови, викликати інтерес до її вивчення, стимулювати бажання використовувати мову в певних ситуаціях спілкування.

3. Діти можуть вільно розмовляти на будь-яку тему, вживаючи усталені вислови, адекватно реагувати на прохання та зауваження дорослих. Проте більшість конструкцій, які вони використовують, являє собою комбінацію структур двох мов. Діти володіють повсякденною лексикою, але знають менше синонімів, ніж діти-монолінгви. Вони не завжди розуміють, що можна казати, а що ні, які лексичні й фразеологічні одиниці є просторічними, жаргонними, а які відносяться до ввічливих, літературних.

4. Мова – це головний засіб комунікації й аспект культури. Основним принципом вивчення мови, оволодіння нею дітьми-білінгвами є знайомство з культурою через мову й навпаки. Робота над змістом навчального матеріалу допомагає дітям засвоювати мову й знайомить їх з культурою.

5. Для мотивації дітей до спілкування російською мовою потрібно визначити комунікативні ситуації, з якими вони зустрічаються в країні проживання. Вони допоможуть розвинути навички різних видів мовленнєвої діяльності, зокрема говоріння в діалогічній формі, читання, аудіювання та письма, сформувати культуру мовлення, її правильність та точність.

6. Потрібно враховувати відмінність між усною мовою та вправами усного характеру. Усна мова – це комунікативний процес. Усні вправи слугують засобом навчання мові й не завжди бувають комунікативними. Усні вправи можуть бути використані для розвитку навичок усного мовлення [Бердичевский, 2019, с. 109–111].

Ці аспекти сприяють ефективному навчанню мови, розвитку навичок усного мовлення й мають бути враховані при створенні навчальних матеріалів.

Розглянемо урок розвитку усного мовлення дітей 7–11 років середнього етапу навчання.

Тема уроку: «Екскурсія містом».

Учні отримують навчальні матеріали в паперовому або електронному вигляді в залежності від формату присутності на уроці (приклад навчального матеріалу див. у додатку 1).

Етапи й методи роботи:

1 етап: вступ до комунікативної ситуації.

Слово вчителя: *Когда я обещаю со своими друзьями, мне приходится рассказывать им о своем городе, где я живу, и иногда даже проводит для них экскурсии. Итак, когда я это делаю, то начинаю свой рассказ с истории города, а затем показываю им все интересные места, где можно весело провести время.*

Учні читають текст мовчки й слухають учителя.

2 етап: сприйняття розповіді-зразка на слух.

Учні слухають розповідь про місто. Розповідь супроводжується візуальним рядом.

*Привет, начнем нашу прогулку по Праге, столице Чехии. Сердце Праги – Староместская площадь. Здесь мы видим ратушу. На южной стене Староместской ратуши находятся знаменитые астрономические часы, которым 600 лет. Они украшены фигурами, которые движутся. Говорят, часы умеют рассказывать интересные истории.*

*Затем мы пойдем на Карлов мост, который соединяет берега широкой реки Влтавы. Он очень старый и красивый. На мосту стоят великолепные статуи. Мост ведёт нас к Пражскому Граду. Это большая старинная крепость, которая построена на высоком холме. Здесь находятся Пражский дворец и величественный собор Святого Вита. В Пражском Граде всегда много туристов, которые приезжают со всего мира полюбоваться сокровищами средневековой Праги.*

*Это только начало нашей прогулки по Праге. Готовы исследовать этот удивительный город?*

3 етап: контроль розуміння почутого.

На цьому етапі відбувається діалог між учнями та вчителем.

Завдання: визначити правильність / неправильність наведеного твердження. Наприклад:

Вчитель:

– *Правильно я все поняла? Проверьте меня.*

– *Город, кажется, находится в Чехии.*

Учні:

– *Да, точно, этот город находится в Чехии. Это столица Чехии.*

Учні погоджуються з правильним твердженням вчителя. Якщо твердження неправильне, то учні виправляють вчителя.

4 етап: удосконалення навичок володіння граматичними конструкціями та навчання їх з'єднання у вислови понад фразового рівня.

Завдання: порівняти своє місто з містом із тексту-розповіді.

*«А теперь давайте сравним город, в котором вы живете, и город, о котором вы слышали».*

Учні розповідають про місто, в якому вони живуть, називають і описують його визначні місця.

5 етап: сприйняття друкованого зразка.

Учні сканують QR-коди та знайомляться з брошурами з видами обраного міста та коротким текстом про місто.

На цьому етапі застосовується інтерактивна технологія навчання – робота у малих групах.

Учні з високим рівнем володіння мовою об'єднуються в групи по три особи. Учитель повідомляє їм про ролі, які вони будуть грати під час виконання завдання. Учні розподіляють ролі екскурсовода, екскурсантів між собою.

Учитель пропонує членам групи таке завдання: *прочитати текст, розглянути брошури з видами міста та розказати про нього класу.*

Учень, який виконує роль екскурсовода, розповідає про місто, яке було представлене в завданні. Учні, які виконують роль екскурсантів, ставлять питання екскурсоводу, обговорюють і доповнюють його відповіді, висловлюють свої думки.

Учні з низьким рівнем підготовки працюють разом з учителем і виконують таке завдання: *що можна розповісти під час екскурсії про ваше місто?*

Вчитель на дошці записує слова та граматичні конструкції, які можна використати при створенні висловлювання.

Робота у малих групах і з вчителем передбачає ситуативні висловлювання учнів.

6 етап: непідготовлені висловлювання в парах.

На цьому етапі уроку застосовується інтерактивна технологія кооперативного навчання – робота у парах, яка «сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, критичного мислення, вміння переконувати й вести дискусію» [Пошетун, 2004, с. 28].

Учні з високим рівнем володіння мовою об'єднуються в пари з учнями з низьким рівнем володіння мовою й отримують таке завдання: *розкажіть партнеру про рідне місто.*

Учень з високим рівнем володіння мовою розповідає іншому про своє рідне місто, відповідає на його питання.

Учням з низьким рівнем підготовки пропонується виконати таке завдання: *прослухати розповідь товариша про рідне місто й доповнити її.*

7 етап: контроль роботи в парах.

Укінці учні роблять висновок про те, чи буде цікаво одноліткам із інших країн відвідати їхнє рідне місто?

Для підвищення результативності навчання на уроках російської мови застосовується відкрита освітня платформа «Minecraft: Education Edition».

Minecraft – це популярна комп'ютерна гра. Школи багатьох країн, наприклад Сполучених Штатів Америки, Канади, Швеції, України, інтегрували гру в свої стандартні й модельні навчальні програми. Освітня версія гри MinecraftEDU використовується передусім у навчанні дітей мов та природничих наук. Модуль MinecraftEDU дозволяє учням взаємодіяти не тільки з ігровим, але й з навчальним контентом.

У 2017 році науковцями з Канади були опубліковані результати дослідження впливу освітньої версії MinecraftEDU на навчання.

Результати дослідження засвідчили, що використання MinecraftEDU в освітньому процесі сприяє:

- підвищенню мотивації учнів до навчання;
- формуванню позитивного ставлення до навчальної діяльності;
- розвитку креативних здібностей (вербальних, образних тощо), самостійності, індуктивного та дедуктивного мислення, математичних навичок, навичок читання, письма, говоріння, комп'ютерного програмування, міжособистісного спілкування, керівництва, співпраці, взаємодопомоги, вирішення проблем і конфліктних ситуацій;
- підвищенню самооцінки;

- створенню сприятливого навчального середовища;
- розумінню наукових концепцій;
- удосконаленню інформаційно-дослідницької компетенції;
- покращенню здатності створювати високоякісні продукти.

MinecraftEDU забезпечує активну участь школярів у процесі навчання та позитивно впливає на засвоєння програмного матеріалу.

Розглянемо урок усного мовлення (діти 4–7 років) з використанням навчально-ігрового ресурсу «Minecraft: Education Edition».

Тема уроку: «Моя подорож у світ Minecraft».

1 етап: вступ до комунікативної ситуації.

Слово вчителя: *В один прекрасный день, когда солнце было высоко на небе, я, Моб, понял что-то очень важное. Моя страна очень красивая! Вы должны увидите ее!*

2 етап: сприйняття розповіді-зразка на слух.

Учні слухають про подорож у світі Minecraft з використанням ефекту віртуальної присутності в грі, що досягається завдяки модулю «Minecraft. Творчий режим», в якому вчитель створює навчальний простір «Світ».

За посиланням вчителя учні потрапляють до заздалегідь створеного вчителем світу зі статусом «учасник» або «оператор». Під час прослуховування розповіді вчителя учні слідкують за об'єктами віртуального світу, про які йдеться в розповіді.

Слово вчителя: *Сегодня я расскажу вам о моем мире Minecraft. Наше путешествие начнется на пляже у реки.*

Учні повинні знайти пляж у своєму віртуальному світі та підтвердити вчителю, що вони перебувають у зазначеному місці.

Слово вчителя: *Тут я построил свой дом. В моем доме четыре этажа. Его крыша красная, а стены синие. Нашли его? Да, он рядом с башней.*

Учні мають за ознаками, що надав вчитель, знайти потрібний будинок серед інших та підтвердити, що вони його бачать.

Слово вчителя: *Когда я строил свой дом, я пошел искать камни для стен в шахту. Я встретил там огромных пауков и скелетов. Потом я пошел в лес, там я нашел дерево для моего дома и встретил волка. В моем мире живет много разных существ. А в вашем?*

Мета цього завдання полягає в тому, щоб навчити учнів створювати змістовні, граматично й стилістично правильні, логічні, зв'язні усні висловлювання.

Під час роботи над завданнями учні можуть ставити питання один одному (наприклад, чи правильно вони знайшли об'єкт), обговорювати можливі шляхи розв'язання проблемної ситуації. Формування такого сприятливого середовища для навчання позитивно впливає на розвиток навичок міжособистісного спілкування.

У процесі виконання завдання активізується й розширюється словниковий запас дітей, закріплюються граматичні знання, удосконалюються навички спонтанного, непередбаченого мовлення, покращуються комунікативні навички.

3 етап: контроль розуміння почутого.

На цьому етапі відбувається діалог між учнями та вчителем.

Завдання: *визначити правильність / неправильність наведеного твердження. Надати відповіді на питання.*

Учитель пропонує слабким учням питання закритого типу (конвергентні), які передбачають однозначну відповідь (так/ні), а сильним учням – питання відкритого типу (дивергентні), які вимагають розгорнутої відповіді.

Конвергентні запитання виконують контрольну функцію.

Наприклад:

Вчитель:

– *В доме Моба четыре этажа?*

Учні:

– *Да.*

Дивергентні питання слугують стимулом до породження висловлювання.

4 етап: сприйняття друкованого зразка.

Учні діляться на гетерогенні групи, до складу яких входять діти з різним рівнем володіння мовою. Кожна група отримує індивідуальне завдання, яке вона має виконати у віртуальному просторі Minecraft.

Учні повинні самостійно прочитати текст завдання, зрозуміти його, спланувати й узгодити свої дії, послуговуючись набутим життєвим та ігровим досвідом, та змодельовати й побудувати свій продукт.

Приклад ігрового завдання:

*Привет. Помоги мне построить сарай около моего дома. Мой дом на пляже. Ты легко его найдешь. Это большой белый дом с синей крышей. Рядом с домом – сад. Построй сарай в саду. Используй дерево. Ты знаешь, где найти хорошее дерево, я рассказывал об этом тебе сегодня. Спасибо, друг!*

Розглянемо послідовність роботи над завданням.

Спочатку учні знайомляться з інструкцією, знаходять у метасвіті місце, де вони будуть реалізовувати запропоновані задачі, користуючись підказками, що наведені в інструкції. Після цього вирішують, чи будуть вони разом виконувати однотипні дії, наприклад рубати дерева та будувати сарай, чи розподілять між собою етапи завдання, наприклад, один член групи буде будувати, другий – рубати, третій – шукати будівельні матеріали. Учні узгоджують між собою план будівництва та проєкт майбутньої будівлі, розраховують кількість ресурсів, що будуть задіяні в будівництві, вирішують, які будівельні інструменти їм знадобляться для роботи, та створюють їх, добувають ресурси та, скоординувавши свої дії, починають будівництво.

Під час виконання завдання кожен учень коментує свої дії, щоб максимально ефективно працювати у команді.

Виконання цих завдань вимагає від учнів використання всієї набутої лексики, як активної, так і пасивної, задіяння різних способів та засобів об'єднання слів для побудови мовленнєвих одиниць – речень, висловлювань. Формуванню, розвитку та удосконаленню лексичних, граматичних навичок



сприяє багаторазове повторення. Оволодіння мовою відбувається через діяльність.

5 етап: удосконалення навичок володіння граматичними конструкціями та навчання їх з'єднання у висловленні понад фразового рівня.

На цьому етапі учні вивчають і повторюють граматичні конструкції, які вони будуть уживати, розповідаючи про виконання свого завдання у світі Minecraft, а також готуються до створення послідовної розповіді про свою роботу над проєктом (завданням).

6 етап: звіт та контроль виконання завдання.

Учні розповідають про виконання свого завдання у світі Minecraft, використовуючи вивчені фрази та підказки вчителя.

Кожна гетерогенна група обирає спікера (учня з високим рівнем володіння мовою). Спікери презентують результати роботи груп.

7 етап: невідповідні висловлювання в групах.

Учні доповнюють спікера своєї групи та ставлять питання учням з інших груп про результати їхньої роботи. Обговорюють ігрові моменти та принципи виконання завдань.

Підсумовуючи, слід зазначити, що ігрова модель навчання мотивує дітей до вивчення мови. Використання навчально-ігрового ресурсу «Minecraft: Education Edition» сприяє розвитку розумової активності, самостійності учнів, формуванню креативної та комунікативної компетентностей.

Освітня платформа MinecraftEDU надає можливість учням продовжити співпрацювати, взаємодіяти, спілкуватися в просторі гри поза уроками, що слугує створенню імерсійного середовища.

Урок усного мовлення для підлітків 12–18 років.

Тема уроку: «Вулична їжа».

Етап 1: введення в комунікативну ситуацію.

Слово вчителя: *Вы решили угостить своих друзей уличной едой и рассказать им о замечательных блюдах. Если вы хотите убедить своих*

*друзей попробовать популярную уличную еду, вам следует подготовиться к этому.*

Етап 2: сприйняття розповіді-зразка на слух

Слово вчителя: *Спершу послухайте розповідь одного блогера.*

*«Привет, сегодня мы начнем наше гастрономическое путешествие по улицам немецких городов. Наша первая остановка – это известная немецкая уличная еда – братвurst. Вы найдете ее повсюду. Братвurst – это короткие и толстые колбаски, которые готовят на гриле. Они обычно подаются в булочке с горчицей или кетчупом. Аромат братвурста просто невероятный! Вы пробовали его?»*

*Ну что, идем дальше. Посмотрите, что у нас здесь! Открытый пирог, который называется фламккухен, или «огненный, пылающий пирог». Вы можете выбрать разные начинки, такие как репчатый лук, бекон и сыр или бекон и лук-порей, или мясо и сыр. Фламккухен – это популярная уличная еда в Германии.*

*А если вы сладкоежка, не забудьте попробовать немецкие вафли. Они называются вафельне и часто подаются с вареньем, шоколадом и взбитыми сливками. Этот десерт – настоящее удовольствие!*

*Готовы попробовать немецкие уличные угощения? Слюнки потекли?»*

Етап 3: контроль розуміння почутого.

Завдання: визначити правильність / неправильність наведеного вчителем твердження. Наприклад:

Вчитель:

*– Это гастрономическое путешествие по улицам украинских городов?*

Учень:

*– Нет, это путешествие по Германии.*

Вчитель:

*– Братвurst – это колбаска в булке?*

Учень:

*– Да.*

Етап 4: удосконалення навичок володіння граматичними конструкціями та навчання їх з'єднання в висловлюванні.

Учням пропонується навчально-методичне завдання з реконструкції неповних висловів.

Завдання: *порівняти вуличну їжу рідного міста з вуличною їжею із прослуханого тексту.*

*Мой родной город славится вкусной едой. В уличных кафе, быстро вы можете попробовать разнообразные закуски и блюда, такие как \_\_\_\_\_. Эти блюда – настоящий символ нашего города. Почти везде можно купить \_\_\_\_\_. Это очень вкусно, язык проглотить!*

Етап 5: сприйняття друкованого зразка

Слово вчителя: *Бюро путешествий попросило вас подготовить рассказы об уличной еде в разных странах мира. У вас есть ссылки на сайты, где вы найдете рассказы об уличной еде разных стран и отзывы туристов с фотографиями, демонстрирующими эти блюда.*

Сильні учні об'єднуються в групи й виконують таке завдання: *прочитати текст, розглянути фотографії вуличної їжі та розказати про неї.*

Учні зі слабкою підготовкою працюють разом із вчителем і виконують наступне завдання: *розповісти під час екскурсії про вуличну їжу, яку можуть скуштувати туристи.*

На дошці фіксуються слова, граматичні моделі, мовленнєві зразки – конкретні речення, побудовані за певною структурною схемою, що мають смислову, структурну та інтонаційну завершеність і слугують зразком для утворення безлічі однотипних речень з іншим лексичним наповненням [Балыхина, 2007], які учні можуть використовувати при побудові власних висловлювань.

Етап 6: непідготовлені висловлювання в парах.

Учні, які працювали у гомогенних групах розподіляються по парах.

Завдання для тих, хто працює в парах: *розповісти партнеру про вуличну їжу однієї з країн світу.*

Завдання для тих, хто працював з учителем: *послухати розповідь товариша та поставити запитання.*

### 2.3.2. Матеріали для навчання спілкування в письмовій формі. Читання та письмо

Тексти, які використовуються вчителем у навчанні дітей читання, повинні:

- відповідати комунікативно-пізнавальним потребам та інтересам дитини;
- відповідати за складністю мовному та мовленнєвому досвіду дітей;
- містити цікаву інформацію для учнів кожної вікової групи;
- створювати в учнів об'єктивне уявлення про країну, про різні аспекти її суспільного життя і, передусім, про життя однолітків.

Для навчання дітей читання використовуються тексти різних жанрів і функціональних стилів.

На початковому етапі навчання російської мови рекомендується використовувати такі типи текстів: казки, короткі оповідання, вірші, комікси, листи від однолітків, вітальні листівки, прості кулінарні рецепти тощо.

На другому, основному етапі, навчання російської мови використовуються всі вищезазначені типи текстів, а також уривки з художньої літератури, вивіски та реклами магазинів, вокзалів, етикетки на товарах, розклади потягів, вказівники міста, оголошення, прогноз погоди, статті країнознавчого характеру в журналах та газетах, каталоги, путівники.

Для більш старших за віком дітей та підлітків доречно додати публікації з підліткових журналів та газет (огляди, рецензії, інтерв'ю тощо), інструкції, публікації з періодичних видань з питань міжособистісних відносин та інших питань, що турбують підлітків та молодь.

Методика роботи з текстом включає три етапи: передтекстовий, текстовий та післятекстовий. Схарактеризуємо їх (приклад вправ див. у додатку 2).

Передтекстовий етап. Основними завданнями передтекстового етапу є створення мотивації до читання тексту та прогнозування змісту тексту, які базуються на актуалізації особистого досвіду учнів, їхніх знань і вмінь. Мета

передтекстового етапу полягає в підготовці процесу читання, виробленню стратегії розуміння.

Наведемо приклади завдань, які використовуються на цьому етапі.

Завдання. *Ответьте на вопросы.*

1. *Почему некоторые дети достигают успехов в учебе, а другие оказываются менее успешными? Всегда ли это зависит только от способностей ученика?*

2. *Какие школьные предметы вам больше всего нравятся и почему?*

3. *Что делает урок для вас действительно увлекательным?*

4. *Какие меры наказания применяются в вашей школе в отношении учеников, которые плохо учатся?*

5. *Считаете ли вы эти наказания эффективными?*

6. *Какие другие методы воздействия вы бы предложили?*

7. *В рассказе ученик постоянно повторяет фразу: «Я больше не буду». К кому он обращается и что могло случиться?*

Текстовий етап. На цьому етапі передбачається читання тексту з метою вирішення комунікативного завдання, контроль розуміння й повторне читання.

Учням пропонуються завдання на розуміння основного змісту тексту. Наприклад: *визначити тему / проблему тексту; підкреслити головну інформацію; встановити логіко-змістовий зв'язок, скласти план тексту тощо.*

Повторне читання спрямоване на розуміння деталей та їх оцінку, на пошук необхідної інформації.

Післятекстовий етап. Основна мета післятекстового етапу – формування вмінь учнів виражати свої думки в усній та письмовій формі з опорою на прочитаний текст. На цьому етапі використовуються три групи вправ.

Перша група вправ спрямована на розвиток репродуктивних навичок та пов'язана з відтворенням тексту з опорою на план, ключові слова й базові граматичні конструкції. Наведемо приклад такого завдання.

Завдання. В соответствии с содержанием рассказа напишите на месте пропусков подходящие по смыслу слова (одно слово на месте пропуска).

Директор школы пригласил Брюквина, чтобы поговорить с ним о его поведении. В школе Брюквин делал всё что угодно, только не \_\_\_\_\_. Он \_\_\_\_\_ шимпанзе в живом уголке, \_\_\_\_\_ рюкзаками одноклассников в баскетбол, \_\_\_\_\_ приёмы карате, \_\_\_\_\_ опыты над своим дневником с азотной кислотой в отсутствии \_\_\_\_\_. И это было особенно обидно, потому что директор считал, что при \_\_\_\_\_ Брюквин может хорошо учиться, потому что месяц назад он \_\_\_\_\_ отличную оценку по математике.

Друга група вправ сприяє формуванню репродуктивно-продуктивних навичок учнів і спрямована на:

- відтворення й інтерпретацію змісту тексту з урахуванням порушень у ньому питань;
- висловлення власних думок щодо цих питань;
- оцінювання інформації, яка міститься в тексті, з погляду її важливості для учня;
- розповідь про те, що нового учень дізнався з цього тексту.

Завдання 1. Найдите в тексте, когда и по какому поводу директор использовал выражение «Знает кошка, чье мясо съела». Объясните смысл этого выражения? В каких ситуациях используются подобные выражения? Приведите примеры.

Завдання 2. Измените предложение, которое Брюквин написал на доске, так, чтобы у Людмилы Аркадьевны не случилось сердечного приступа.

Третя група вправ спрямована на розвиток продуктивних навичок учнів, зокрема на використання отриманої інформації в спеціально створених міжкультурних ситуаціях (рольова гра) та в ситуаціях природного спілкування. Це включає:

- обґрунтування позиції персонажів;

- дискусію щодо проблеми, яка обговорюється в тексті;
- написання рецензії на текст;
- складання продовження історії, оповідання та інше.

Завдання 1. *Расскажите, как сложится дальнейшая школьная жизнь и жизнь после школы главного героя?*

Завдання 2. *Дайте рекомендации директору школы относительно того, что он должен сказать Брюквину и каким образом он должен это сделать.*

Завдання 3. *Напишите эссе на тему «Если бы я был директором школы...». Расскажите, что бы вы изменили в вашей школе, если бы были директором.*

Для дітей молодшого віку використовуються аналогічні типи завдань, але з додаванням інтерактивних вправ.

Наведемо приклади передтекстових вправ.

Завдання 1. *Посмотри на картинку и попробуй угадать, о чем этот рассказ.*

Завдання 2. *Ответь на вопросы. Как ты думаешь, какие животные едят кактус? Почему звезд не видно днем? На картинке нарисовано утро или вечер? Почему?*

Післятекстові вправи.

Перша група вправ спрямована на розвиток репродуктивних навичок.

Завдання 1. *Что они увидели в окне? Кто первым увидел звезду? А кто луну?*

Завдання 2. *Выбери и вставь нужные слова (інтерактивна вправа).*

Завдання 3. *Поставь слова в предложении в правильном порядке (інтерактивна вправа).*

Завдання 4. *Собери слова из букв (анаграма, інтерактивна вправа).*

Завдання 5. *Соедини слова и картинки (інтерактивна вправа).*

Друга група вправ спрямована на формування репродуктивно-продуктивних навичок.

Завдання 1. *Расскажи, какое время суток у тебя сейчас? Когда у тебя видно луну и звезды?*

Завдання 2. *Скажи, как часто вы с мамой смотрите на звезды?*

Завдання 3. *Ты знаешь какие-нибудь названия созвездий?*

Завдання 4. *Знаешь ли ты, какая разница между луной и месяцем?*

Отже, текст є джерелом не лише нової інформації та вікном у нову культуру, але й основою розвитку зв'язного мовлення учнів, їх комунікативної компетентності. При читанні текстів у учнів виникає потреба не тільки зрозуміти мовне повідомлення, але й висловити свою думку в усній та письмовій формі на основі сприйнятого [Оліяр, 2021, с. 70].

Для формування та розвитку навички письма на першому, початковому, етапі навчання російської мови дітей 4–7 років доцільно використовувати розвивальну технологію, яка включає три стадії: аналітичну, синтетичну та автоматичну.

Аналітична стадія передбачає вивчення основних графічних елементів письма, пов'язаних з написанням букви чи слова. Між написанням окремих елементів однієї й тієї ж букви потрібна пауза для оцінки виконаної дії, її корекції та програмування наступної дії (як починати, звідки вести руку тощо). Пауза також підвищує рівень усвідомленості виконуваної дії.

На цій стадії не можна вимагати від дітей писати букви швидко. Прискорення темпу письма недопустиме, оскільки це скорочує час для усвідомлення, контролю та обдумування наступної дії, результатом чого стають не букви чи слова, а штрихи [Безруких, 2009, с.282]. Це є причиною поганого почерку, який формується саме в цей час, коли ці штрихи закріплюються як неправильний варіант графічної дії, заважаючи подальшому формуванню навички й переходу на наступні стадії.

Розглянемо вимоги до володіння письмом на другому (діти 7–11 років) та третьому (12–18 років) етапах навчання російської мови (приклад вправ див. у додатку 3).

На другому етапі учні повинні вміти:

- робити виписки з тексту;
- складати й записувати план прочитаного / прослуханого тексту;



- заповнювати анкету (писати ім'я, прізвище, стать, вік, громадянство, адресу тощо);
- писати коротке привітання, висловлювати побажання;
- писати особистий лист (запитувати в родичів / своїх однолітків про їхнє життя, справи, розповідати про себе, висловлювати подяку тощо), використовуючи матеріал з тем, які вивчаються усно, та формули писемного етикету.

Цьому сприяють наступні вправи.

Завдання. *Используй шаблон. Напиши афишу для циркового представления. Укажи название цирка и программы, дату и место представления, особенности программы, контакты. Помни, чем интереснее ты расскажешь о программе, тем больше зрителей придет на представление.*

На третьому етапі навчання російської мови учні мають вміти писати особисті листи, повідомлення й есе. При цьому вони повинні не тільки описувати події, факти, явища, запитувати (у особистому листі) відповідну інформацію, а й висловлювати власну думку, порівнювати свій досвід з досвідом однолітків, оцінювати й інтерпретувати різні проблемні ситуації.

На цьому етапі доцільно використовувати наступні вправи.

Завдання. *Один день из жизни зебры*

*Говорят, что жизнь полосатая, как зебра: одна полоска черная, другая – белая. Это значит, что если случается что-то плохое, то потом обязательно будет и хорошее. У зебры так проходит весь день (черное – белое, плохое – хорошее). Нарисуй одно событие за другим. Опиши день зебры.*

*Используй шаблон. День не задался с самого утра. Зебра проснулась и ...*

Зазначимо, що здатність учнів різних рівнів до письмового спілкування російською мовою різниться за ступенем їхньої самостійності в побудові письмового висловлювання. Самостійність залежить від рівня сформованості загальнонавчальних навичок (робота з довідковою літературою, словниками, узагальнення інформації, використання тексту як опори для побудови власного письмового висловлення) і компенсаційних навичок

(перефразування вислову, вираз складної думки простими мовними засобами тощо).

Навички писемного мовлення розвиваються за допомогою системи мовних вправ, які включають у себе репродуктивні, репродуктивно-продуктивні та продуктивні вправи.

Репродуктивні вправи передбачають створення учнями власного письмового висловлювання (листівки, листа, опису, короткої розповіді) з опорою на тексти-зразки, наведені в підручнику, робочому зошиті або написані на дошці вчителем.

Репродуктивно-продуктивні вправи – це завдання спрямовані на побудову власного письмового висловлювання (листа, листівки, тексту-розповіді, тексту-опису) з використанням різних опорних матеріалів. Опорою можуть бути вербальні елементи (план, ключові слова, низка запитань, граматична схема) й інформаційні або вербально-інформаційні елементи (малюнок, серія малюнків, фотографія разом із ключовими словами, граматичними моделями та фразеологічними конструкціями).

Продуктивні вправи – це завдання, що формують навичку виражати свої думки в письмовій формі без використання допоміжних матеріалів. Учні самостійно пишуть лист, листівку, текст-розповідь, текст-опис, керуючись поставленою комунікативною задачею. Такі вправи завершують роботу з темою.

## **Висновки до розділу 2**

До предметної складової навчання відносяться сфери й ситуації спілкування, мовленнєві завдання, мовний і мовленнєвий матеріал, мовленнєві дії.

Сфери спілкування – це набір тем, які є предметом розмови у відповідних сферах соціальної взаємодії. Тематика й ситуації спілкування, на основі яких формуються й розвиваються навички усного та писемного мовлення мають відповідати інтересам, потребам й можливостям дітей.

Текст є основним компонентом навчання. Він має бути автентичним, цікавим, пізнавально цінним.

У навчанні дітей-білінгвів ключовим фактором є успішне формування основних комунікативно-мовленнєвих навичок, до яких належать лексичні, граматичні, вимовні, говоріння, слухання, читання. Вони є важливими для ефективного спілкування, навчання й соціальної адаптації людини в суспільстві та розвиваються протягом життя. Для їх успішного формування треба використовувати системний підхід, який передбачає не лише вивчення окремих мовних одиниць, а й введення їх до мовленнєвих єдностей більш високих рівнів (словосполучення, речення, тексту), що дозволяє водночас задіяти різнорівневі навички в загальному просторі комунікативної ситуації. Важливо вміти поєднувати лексичні одиниці та застосовувати їх у відповідних типах спілкування. Під час аналізу слів слід враховувати зоровий, слуховий та руховий аналізатори. Триматися послідовності вправ на кожному етапі формування лексичної навички. Набуття лексичних навичок та їх автоматизація передбачає свідоме багаторазове повторення лексичних одиниць у навчальних комунікативних ситуаціях, що імітують реальні ситуації. Це сприяє розвитку мовних умінь в різних сферах мовленнєвої діяльності, зокрема у говорінні, читанні, аудіюванні та письмі. Цей принцип було втілено в навчальних матеріалах, наведених у цьому розділі роботи.

Формуючи граматичні навички, необхідно залучати специфічні підходи, спрямовані на навчання саме білінгвальних дітей. Під час роботи над граматичними навичками з такими дітьми потрібно звертати увагу на написання закінчень, відмінювання слів іменних частин мови та дієвідмінювання, пов'язувати навчання граматики й вивчення слів із реальними життєвими ситуаціями; також важливими є свідоме засвоєння та систематизація правил і розуміння впливу домінуючої мови.

Успішне напрацювання мовленнєвих навичок залежить від мотивації, наявності співрозмовника, ситуативної обумовленості та емоційного контексту. Крім цього, під час навчання необхідно враховувати специфіку

середовища проживання дітей-білінгвів та їхні вікові особливості, оскільки вивчення мови повинно базуватися на комунікативних ситуаціях, що відповідають реальним потребам спілкування в країні проживання.

Усі наведені вище фактори враховані при створенні навчальних матеріалів та доведені до практичного використання.

## ВИСНОВКИ

Методика викладання російської мови дітям поза мовним середовищем є комплексною системою, що ґрунтується на засадах лінгвістики, педагогіки виховання, психології навчання та соціальної психології. Методика враховує різні аспекти навчання, такі як цілі, зміст, методи, принципи, прийоми та засоби навчання.

До принципів, на яких базується методика викладання російської мови, належать аспектність, комплексність та ситуативність, спрямовані на забезпечення ефективності навчального процесу та розвитку комунікативної компетентності учнів. Аспектність сприяє розвитку мовних навичок, комплексність та ситуативність орієнтовані на формування комунікативно-мовленнєвих та пізнавальних вмінь.

Білінгвізм розглядається як використання людиною двох мов залежно від комунікативних ситуацій. У разі їх одночасного опанування дитина вивчає, аналізує, порівнює та використовує різні мовні системи.

Ключовими складовими навчання дітей-білінгвів є розвиток фонематичного слуху та мовної уваги, а також принцип складового читання, притаманний слов'янським мовам. Для таких дітей добір мовного й мовленнєвого матеріалу ґрунтується на системних засадах та передбачає використання індуктивних і дедуктивних методів, що сприяють основам правильної звуковимови та граматики.

Дитина-білінгв проходить кілька етапів мовного розвитку: розповідь про свої дії з елементами опису та міркувань, застосування мови для планування власних дій або організації спільної діяльності, використання мови як засобу запиту та передання інформації.

У розробці методів та прийомів навчання важливо враховувати вікові особливості учнів, їхні здібності та спосіб мислення. Ефективність навчання білінгвальних учнів передусім залежить від когнітивних, емоційних та лінгвістичних чинників.

На вибір моделі білінгвальної освіти впливають соціокультурне середовище та цілі батьків і дітей. Відкрита модель білінгвальної освіти визнається найбільш продуктивною, такою, яка сприяє міжкультурній комунікації та полікультурному вихованню. У випадку відсутності можливості обрати модель освіти для дитини-білінгва, важливо створити мовне іммерсійне середовище, що допоможе їй вивчати російську мову в іншомовному оточенні.

Компоненти навчання російської мови дітей-білінгвів становлять цілісну систему, спрямовану на розвиток різних аспектів мовленнєвої діяльності. Визначення областей спілкування та сценаріїв реальних ситуацій мовлення роблять процес вивчення мови більш наближеним до життя та практичного застосування.

Для успішного навчання дітей-білінгвів необхідно розвивати їхні комунікативні та мовленнєві навички, такі як лексичні, граматичні, слуховимовні, аудіювання, говоріння, читання. Ці навички грають ключову роль у спілкуванні, навчанні та соціальній адаптації дітей-білінгвів.

Для формування лексичних навичок важливо працювати зі словами в контексті речень, поєднуючи їх та використовуючи у відповідних ситуаціях. Треба враховувати різні аналізатори та дотримуватися послідовності вправ на кожному етапі формування лексичних навичок.

Формуючи граматичні навички, потрібно зважати на специфіку білінгвальних дітей, пов'язуючи навчання граматики з реальними ситуаціями та розуміючи вплив домінувальної мови.

Успішне оволодіння мовними й мовленнєвими навичками залежить від мотивації, наявності співрозмовника та урахування ситуативного та емоційного контексту. У навчанні дітей-білінгвів важливо брати до уваги специфіку їхнього середовища та їхні вікові особливості. Для ефективного вивчення мови потрібно максимально наблизити навчальні завдання до реальних ситуацій.

Усі ці фактори були враховані при створенні навчальних матеріалів і успішно впроваджені в практику.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва: ИКАР, 2009. 449 с.
2. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (к вопросу о предмете социолингвистики). Ленинград: Наука, 1975. 274 с.
3. Балыхина Т. М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового). Москва: Изд-во РУДН, 2007. 185 с.
4. Балыхина Т. М., Харитонов О. В. Коммуникативный портрет преподавателя русского языка: профессионально-педагогическая речь как лингводидактический дискурс: учеб. пособие. Москва: Изд-во РУНД, 2006. 238 с.
5. Бердичевский А. Л., Никитенко З. Н., Хамраева Е. А. Методика преподавания русского языка детям-билингвам: методическое пособие для учителей билингвальных школ. Москва: Изд-во Билингва, 2019. 216 с.
6. Безруких М. М. Трудности обучения в начальной школе: причины, диагностика, комплексная помощь. Москва: Эксмо, 2009. 464 с.
7. Бим И. Л. Что мешает повышению результативности обучения иностранным языкам? *Иностранные языки в школе*. 2007. № 4. С. 2–6.
8. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / пер. с англ. яз. и комм. проф., д. филол. н. Ю. А. Жлутенко. Киев: Издательство при Киевском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1979. 264 с.
9. Верещагин Е. М. Психологическая и методологическая характеристика двуязычия (билингвизма). Москва – Берлин: Директ-Медиа, 2014. 162 с.



10. Володимирова Н. І. Комунікативно-мовленнєві навички як складова професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2001, № 2, с. 59–63.
11. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т./ под ред. А. М. Матюшкина. Москва: Педагогика, 1983. Т. 3: Проблемы развития психики. 368 с.
12. Выготский Л. С. Мышление и речь. 5-е изд., испр. Москва: Лабиринт, 1999. 352 с.
13. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Аркти, 2003. 200 с.
14. Голуб Н. Б., Новосьолова В. І., Галаєвська Л. В. Мовленнєві жанри на уроках української мови в ліцеї (рівень стандарту): практичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.
15. Гузь Н. В., Фалько Н. М. Визначення особливостей емоційно-оцінного компонента ставлення молодших школярів до навчання. *Наука і освіта*. 2012. № 3. с. 42–46, URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/13672/1/Huz.pdf> (дата звернення: 25.09.2023).
16. Жукова Н. С. Уроки правильной речи и правильного мышления. Москва: Лабиринт, 2010. 120 с.
17. Имедадзе Н. В. Экспериментально-психологическое исследование овладения и владения вторым языком. Тбилиси: Мецниереба, 1979. 229 с.
18. Никитенко З. Н. Научный подход к проектированию технологии обучения иностранным языкам в начальной школе. *Иностранные языки в школе*. 2019. № 1. С. 2–12.
19. Оліяр М. Методика навчання мови на основі тексту: сучасні підходи. *Освітні обрії*. 2021, № 1 (52), с. 69–73.

- 20.Пассов Е. И., Кузовлева Н. Е. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного. Москва: Русский язык. Курсы, 2010а. 568 с.
- 21.Пассов Е. И., Кузовлева Н. Е. Урок иностранного языка. Москва: Глосса-Пресс; Ростов-на-Дону: Феникс, 2010.
- 22.Пешковский А. М. Школьная и научная грамматика. Берлин, 1922. 124 с.
- 23.Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.
- 24.Хамраева Е. А. Русский язык для детей-билингвов. Теория и практика: учебное пособие. Москва: Билингва, 2015. 152 с.
- 25.Чиршева Г. Н. Детский билингвизм: одновременное усвоение двух языков. Санкт-Петербург: Златоуст, 2012. 488 с.
- 26.Шевченко Л. В. Білінгвальна освіта: теоретичні та практичні аспекти. Київ: Видавничий дім «Слово», 2013. 352 с.